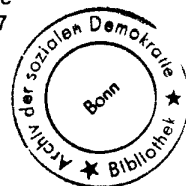

**ДИЗАЈНИРАЊЕ ИЗБОРЕН СИСТЕМ
НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

**Д-р НАТАША ГАБЕР
М-р АНЕТА ЈОВЕВСКА**

Фондација "Фридрих Еберт"
Канцеларија Скопје
Скопје, Април 1997

A 97 - 04583

СОДРЖИНА

Издавач:
Фондација "ФРИДРИХ ЕБЕРТ"
Канцеларија Скопје
Бул. Партизански Одреди бр 89
91000 Скопје, Република Македонија

Лектор:
Марија Станкова

Редакција:
Милинка Трајковска

Техничка обработка:
Миле Митровски

Печат и реализација:
"АМК Макдизајн" - Скопје

Тираж: 750 примероци

1. Вовед	7
2. Изборните системи и нивните димензии	12
2.1. Видови изборни системи	14
2.2. Степен на пропорционалност на изборните формули	21
2.3. Техники на гласање и гласање во рамки на партиска листа	22
2.4. Изборни единици	25
2.5. Изборен праг	31
2.6. Големина на претставничкото тело	32
2.7. Некои дилеми околу примената на пропорционалните модели	34
2.8. Односот изборен - партиски систем	37
3. Состојбата во Македонија	39
3.1. Политичките ефекти на изборниот систем на Македонија во 1990 г.	42
3.2. Генеза на вторите компетитивни избори - краток осврт на Предлог-законот за избор на пратеници од 1994 год.	46
3.3. Избори 1994 година, споредбени искуства	52
3.4. Кои ефекти треба да ги имплицира новиот изборен модел?	58
3.5. Методолошко поставување на појдовните основи и премиси во симулацијата на различни модели	62
3.6. Некои постапки на симулација на изборните резултати	63
3.7. Цена на чинење на еден мандат	85
3.8. Неколку индикативни индекси	86
4. Заклучни согледувања	
Предлог - модел за Република Македонија	88
Summary	95

ПРЕДГОВОР НА ИЗДАВАЧОТ

Од падот на железната завеса и распаѓањето на тоталитарните режими на Источниот блок, земјите од Средна, Источна и Јужна Европа тргнаа по тешкиот пат на "трансформацијата". Потребната основна структура на промената не го опфаќаше само стопанскиот и социјалниот систем при преминот кон можното социјално пазарно стопанство, битен составен дел во тоа е и изградбата на плуралистичката демократија и активно учество на цивилното општество.

При креирањето на новото општествено уредување, централна улога играат демократските избори за легитимирање на политичкиот систем. Само со тој акт може избирачот да ги впише во политичките институции своите интереси и преференции. Како неговиот глас конечно ќе биде применет во политичкото влијание зависи од важечкото изборно право. Во меѓувреме во Источна Европа беа применети најразлични изборни системи - од мнозинскиот до пропорционалниот изборен систем.

Во март оваа година канцеларијата на Фондацијата "Фридрих Еберт" во Скопје издаде збирна публикација на "Изборни системи во Источна Европа" од Дитер Нолен и Мирјана Касаловиќ, во која се објаснети основните поими и концепти и е дадена типологијата на системите. Во оваа публикација за "Дизајнирањето на изборниот систем на Република Македонија" специјално се анализирани искуствата со изборниот модел, што беше применет во Македонија во изборите 1990 и 1994 и се симулирани теоретските резултати при примената на другите изборни модели. Целта на истражувањето и објавувањето е да се поттикне дидкусија за емпириски фундираните предлози на евентуално новото креирање на изборниот систем пред следните парламентарни избори, а со тоа да се придонесе во стручноста на оваа политички толку важна дебата.

На авторите, на сите соработници од Институтот за социолошки и политичко-правни истражувања се изразува срдечна благодарност за нивното квалификувано истражување и изработка на студијата. Исто така благодарност и на раководителката на нашата канцеларија во Скопје, која што се грижеше за редакцијата и публикацијата на овој текст.

Авторите

Др. Марк Мајнاردус
Директор
Фондација "Фридрих Еберт"
Регионална канцеларија "Балкан", Софија

Изразуваме посебна благодарност за помошта и конструктивните сугестии кои ни беа дадени од страна на проф. Ian Budge и Jon Gould - со сесрдна поддршка на British Council и USIS - Скопје.

ДИЗАЈНИРАЊЕ ИЗБОРЕН СИСТЕМ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА -појдовни претпоставки-

1. Вовед

Специфичниот општествено-политички момент и особеностите на македонското општество ги детерминираат правците на соодветно моделирање на политичкиот систем кој за да одговори на предизвиците на демократијата неопходно е меѓу другото да афирмира такви институционални аранжмани кои ќе овозможат флексибилно-еластично изразување и артикулирање на различните интереси. Во еден таков момент, кога новата политичка парадигма се гради врз рушевините на старата, изборниот систем се јавува како неопходен услов за сите посуществени концепциски, нормативни и институционални промени кои се составен дел во процесот на транзиција¹⁾.

Критичкото преиспитување на релативно краткото политичко искуство од изборната практика на нашата држава, која го примени мнозинското начело во дистрибуирањето на мандатите, и при двата избора досега, не е лесна и едноставна задача, ниту претставува доволна основа за посеопфатна научна елаборација. Токму заради ваквата сложеност на ова прашање проблематично е безрезервно форсирање на еден од изборните модели како најправичен и најсоодветен, ако притоа не се анализираат конкретните услови во кои тој се остварува, односно применува. Иако последиците од менувањето на системот не можат да се согледаат со потполна сигурност, сепак со оглед на презумпциите за постојната политичка слика и предвидувањето на изборното однесување на партиите, историското наследство и сл, даваат основа за креирање на соодветен изборен систем.

Според тоа, рехабилитацијата на изборите и обновувањето на научните расправи за нив немаат само научно-те-

¹⁾ Авторот Сабрина Петра Рамет го потенцира разликувањето на процесот на транзиција од процесите на адаптација и трансформација. За транзицијата расправањето на претходниот систем е услов за суштествени промени и создавање на претпоставки за градење нов општествено политички систем, односно дефинитивно раскинување со минатото. Види: Sabrina Petra Ramet: *Adaptation and Transformation in Communist and Post-Communist Systems*. Westview Press, Oxford, 1992, стр 1-3

ориско оправдување, туку беа и се уште се практично мотивирани. Во тој процес на премин од некомпетитивни кон повеќепартиски компетитивни избори и рецепција на туѓите искуства и сознанија неминовно во преден план се наметнува дилемата околу изборниот систем, зашто во него, според дефиницијата, е содржан "модусот" во кој добиените гласови се преведуваат во мандати.

Меѓутоа, одлуката за ваков или онаков изборен систем не е резултатна исклучиво на научно заснована расправа, туку таа пред се е прашање на политичка моќ детерминирана од конфигурацијата на политичките сили. Транзиционите процеси наидуваат на низа востановени односи и позициона поставеност на политичките сили, кои настојуваат да го задржат својот статус, но кои се воедно изложени на притисок од новите сили кои тендираат да го најдат своето место на политичката сцена. Во таа смисла, социјалните сили, односно политичките групи ги вреднуваат изборните системи по тоа дали преку нив се повластуваат или пак запоставуваат. Евалуацијата на тие процеси практично ќе одреди, дали постојат неколку посилни или повеќе фрагментирани политички партии и дали таа ситуација погодува во натамошното рационално-практично функционирање на политичкиот систем. Структурно мала политичка партија, која се базира на тесен социјален слој или етнички/верски определено малцинство, која нема шанси да прерасне во масовна политичка партија, ефектите од изборниот систем ќе ги оценува поинаку од другите големи политички партии. По правило малите партии високо го ценат начелото на еднакво вреднување на гласовите, а големите партии веројатно предност ќе дадат на обезбедување на стабилноста на владата преку партиското мнозинство.

Но покрај партиските постојат и државно-политички интереси кои се на некој начин во спреча со вредноста од ефектите од одделен тип изборен систем. Имено, се поаѓа од аспиративен модел на демократската влада, па во тие рамки се доделуваат и одредени функции на изборниот систем. Во тој случај критериум при вреднувањето е, во која мера изборниот систем ги задоволува барањата на таквиот модел кој е сензитивен кон конкретните социјалитички услови на секоја земја поодделно. Оние кои се занимаваат со инжинеринг од овој вид, а и оние кај кои е моќта за конечната

одлука, во оваа смисла, должни се да имплементираат онакви модели и правила кои во најголем степен корелираат со нивното културно и социјално милје. Така, на пример двопартизмот, имплементиран со употреба на мнозинскиот изборен модел, можеби во определен социјалитички контекст дава добри ефекти, но во други услови - фрагментиран партиски систем и висока поларизација меѓу партиите, е неприкласен во стабилизирањето на демократскиот поредок. Таму каде што партиската структура ги следи општествените поделби (поларизираност на класи, вери, националности) двопартизмот може да се случи уште повеќе да го заостри конфликтот, наместо да го избалансира.

Иако примарна функција на еден изборен систем е пред се мобилизирање на граѓаните за масовна партиципација во процесот на одлучување, сепак тоа не значи дека и други нус-придобивки кои произлегуваат од тоа би требало да се пренебрегнат. Во определени случаи тие можат да продуцираат изразено влијателна мотивација на изборното определување. Соодветно, според Лијпхарт како базични ефекти кои се очекува да бидат остварени од страна на еден изборен систем се следните:

- поттикнување на поголема партиципација во одлучувањето, односно остварување поголем одзив на гласачкото тело. Искуствата во земјите кои имаат усвоено некој од пропорционалните модели укажуваат дека во тие земји одзивот е поголем во однос на земјите со мнозински изборен модел²⁾;
- да се овозможи поадекватно претставување на различните сегменти на популацијата во една држава преку свои претставници, што во крајна линија ги начело и поголем легитимитет на претставничкото тело кое на овој начин станува средиште на консултации и усогласувања на доминантните политички субјекти;
- пообјективно обезбедување на еднаквост во правата на граѓаните и поголем вредносен егалитет на секој добиен глас;

²⁾ Еден од ретките примери на помиска партиципација на гласачкото тело е Швајцарија, но теоретичарите сметаат дека таа појава се должи претежно на мошне честото повикување на граѓаните да го искажат своето мислење преку гласање за повеќе прашања кои се сметаат дека се од јавен интерес.

• стимулирање на поголема соработка помеѓу политичките репрезентанти и/или донесување на заеднички, понекогаш и консенсуални одлуки и конструктивна соработка на коалиционите партиски елити (партиите се "осудени" на соработка) итн.³⁾

Упатно е да се спомне дека изборниот модел во извесна мера врши влијание и врз одреден партиски систем, поточно врз неговото окрупнување или фрагментација. Политичките ефекти кои тој ги имплицира предизвикуваат трансформации како на изборните навики, така и на партиската стратегија и акција. Ова е посебно значајно во наши услови кога бројот на постоечки и новоформирани партии (како и нивниот број во однос на популацијата од која очекуваат поддршка) постојано варира, а и нивните карактеристики (јаки-слаби, централизирани/децентрализирани, идеолошки унифицирани или диверзифицирани). Акцентот на партискиот систем од аспект на неговата недоизграденост се оправдува со моментот на општествен развиток, кога сèуште влијателна улога во креирањето на посебни политички партии во Републиката има различноста меѓу групите на популацијата⁴⁾ кои се втемелени на национални, социјални, политичко-идеолошки, верски, лингвистички, регионални, економски, производни и сл. разлики.

Во средништето на интересот на оваа студија се изборните модели, и тоа од два аспекти. **Првиот**, е глобален и се однесува на основните изборни модели и нивните варијанти изложени во пошироката референтна литература. За таа цел, споредбено е проследено политичкото искуство на изборната практика на одделни земји кои континуирано ги применуваат споменатите модели во дистрибуирањето на пратеничките места. **Вториот** аспект се однесува поконкретно на искуството од примената на изборниот систем на Македонија и во тој контекст ќе се обидеме да ги идентификуваме рамките на еден аспиративен изборен модел кој во овој момент од општествениот развиток на Република Македонија би бил нај-

прифатлив. Притоа, би воделе сметка за постојните параметри и тоа: бројност на населението, општествена структура, сложена диверзификација на гласачите (општествени расцепи), изборна формула, изборен праг, големина на изборни единици, гласачка процедура, итн. Моделот треба да го стабилизира партиското структурирање, притоа стимулирајќи ги посилените партии и овозможувајќи клима на здрава компетитивност. На изборниот закон треба да се гледа како на политички инструмент со кој ќе се постигне адекватна и рационална рамнотежа на политичките сили, избегнувајќи ја воедно претераната фрагментација, но презервирајќи ја репрезентативноста на хетерогените интереси во македонското општество.

Од извонредна важност е сегментот на изборниот систем кој ја регулира трансформацијата на добените гласови во места во претставничкото тело, поточно начинот на обликување на парламентарниот состав. Овој елемент ја допира суштината на демократски и слободно изразената волја на граѓаните. Тежнење е да се создаде оптимален баланс меѓу реалниот одраз на граѓанската волја и ефикасното функционирање на демократските институции кои ги застапуваат граѓаните. Создавањето на доминантна (мнозинска) група во претставничкото тело ја отелотворува идејата на заедничко одлучување на претставниците кои имаат гласови меѓусебно еднакви по вредност и значење. Република Македонија би требало да прифати модел што ќе биде покомпатибилен со нејзините карактеристики, култура и политички околности. Легитимната опозиција би морала да биде присутна во претставничкото тело, каде би ги презентирала своите ставови, од причина што Парламентот е единственото вистинско место каде што треба да се соочат најразличните мислења. Во таа смисла треба да се пронајде најуспешната комбинација меѓу перфектната пропорционалност и екстремната диспропорционалност. Серијата тешкотии и забелшки кои ги следеа последните парламентарни избори, наметнуваат уште поголем мотив и потреба за поаналитички пристап кон проблемот. Неопходните промени коишто ќе следат би било потребно да имаат своја научна занованост, поткрепа и оправданост. Следењето на изборните модели претпоставува не само анализа на нивни предности и недостатоци туку, и компаративно проучување

³⁾ Lyphart Arend "Degrees of Proportionality of Proportional Representation Formulas" "Electoral Laws and Their Political Consequences" Edited by Bernard Grofman and Arend Lyphart, Agathon Press Inc. New York, 1986, p 170- 171

⁴⁾ Под терминот "расцепи" се подразбираат длабоки и подолготрајни поделби меѓу групите во општеството втемелени врз точно дефинирани карактеристики класни, етнички, религиозни, јазични, расни и сл. Види Robertson, David "Dictionary of Politics", The Penguin, 1993, p 71-72

на емпиријата на различни земји. Досегашното практично искуство во други референтни земји е секако корисно за нас, со оглед на тоа дека и покрај присутноста на тамошните политичко-партиски интереси, сепак е направен обид за остварување на порепрезентативен и избалансиран изборен модел.

2. Изборните системи и нивните димензии

Секако, погрешно е ако дилемата за различните видови изборни системи се фокусира на дихотомизирани категории: интеграција/дезинтеграција, стабилност/нестабилност, политичка урамнотеженост/радикализација, јасно лоцирана политичка одговорност/дифузна одговорност⁵⁾. За да се избегне ваквиот приод како клучна методолошка постапка во компаративното и развојното следење на моделите се покажа примената на иманентното вреднување на одделните изборни системи. Бидејќи политичките и општествените услови на секоја земја не се идентични, научно издржаната анализа мора да води сметка за конкретните социополитички услови на секоја земја поодделно. А само во тој контекст ќе имат значење оценките на политичките ефекти од изборните системи. Притоа, и социополитичките услови како рамка на делување на изборниот систем не се статични, односно тие се подложни на промени. Значи, оските на социјални и политички поделби, образците на изборното однесување, политичката култура и ставови, не се неменливи варијабли во одредена средина. Оттаму, методолошки би било неиздржано доколку овие варијабли би се третираше како еднаш зададени, односно кога се занемарува нивната историско развојна димензија, односно се она што го обележува националниот контекст. Затоа познатиот политиколог Dieter Nohlen и творец на германскиот изборен модел сугерира во проучувањето на изборните системи "исклучување на еднострани методолошки приоди", "откажување од општите теоретски модели", како и откажување од амбициите да се пресадува или имитира одреден модел од една во друга средина. Секако, ваквиот приод подразбира изведување на теоретските искази од конкретните

општествени и политички услови, како и техницизирање на расправата за изборните системи. Имено, во изборните системи, "како збир на суштински непроменети изборни правила според кои се спроведуваат повеќе сукцесивни избори во одредена демократија"⁶⁾, се вградени многубројни технички поединости кои секако влијаат, повеќе или помалку, на исходот од изборите. А законодавецот е тој што по свое наоѓање ги комбинира бројните елементи и нивните варијанти. Притоа, политичките импликации од изборните системи многу ретко се условени од примената на една единствена димензија. Одреден политички ефект најчесто е продуциран од комбинацијата на одделни елементи во изборните системи⁷⁾, а не само на еден од нив. Во оваа смисла, постои висок степен на согласност меѓу експертите за изборните системи за тоа кои од елементите на одделен изборен систем се одлучувачки од аспект на политичките ефекти што ги имплицираат. Меѓу нив ги вбројуваат изборниот модел, односно методот со помош на кој гласовите се преведуваат во мандат, големината на изборната единица и секако изборниот праг⁸⁾. Покрај овие три димензии Lijphart⁹⁾ како значајна ја спомнува и големината на собрание, односно вкупниот број мандати со кои располага претставничкото тело. Секако, во изборното моделирање сите овие димензии имаат свое значење, па од таму и важноста на споредбените искуствени сознанија од примената на истите во одделни изборни системи. Во таа смисла, не смее да се пренебрегне фактот дека "познавањето и интересот за "техничките" изборни детали е "modus operandi"

5) Види: Arend Lijphart: *Electoral Systems and Party systems-A study of Twenty-Seven Democracies 1945-1990* Oxford University Press, 1994 стр. 13

7) Изборните системи се комплет на правила во согласност со кои луѓето ги даваат своите гласови и тие се трансформираат во седшта во Парламентот. Види: Rae: *"Political Consequences of Electoral Laws"*, p. 14

8) Rae воведува 3 елементи кои се битни во обликувањето на изборниот систем: типот на гласањето преку кој се прецизира улогата на гласачот при избирањето, определување на големината на изборните единици (вкупноста) како ограничуваачки фактор во преведувањето на гласовите во места (незнатна големина наспроти бројот на претставниците што тaa ги произведува), и изборната формула како клучен фактор во преведувањето на гласовите во места. Види: Rae, Douglas W.: *"The Political Consequences of Electoral Laws"* New Haven, Conn. Yale University Press, 1967, стр. 16

9) Види Lijphart, *ibidem*, p. 12

5) Dieter Nohlen: *Изборно право i страначки систем* Школка книга, Zagreb, 1992, стр. 242

на различните изборни системи и нужен услов во расправите за нив¹⁰⁾.

2.1. Видови изборни системи

Глобално е прифатена класификацијата на два основни типа изборни системи: **мнозински** и **пропорционален**. Притоа, можни се бројни варијации во секој од овие два основни модела кои имплицираат меѓусебно доста различни ефекти. Британската Кралска комисија уште во 1910 година, тврдела дека во светот постојат околу 300 различни изборни системи, актуелно применувани или потенцијални, што значи дека треба да се очекува дека во денешно време таа бројка е значително поголема. Во моментот во Европа функционираат 16 различни пропорционални изборни системи, но природата на секој од нив е различна. Но, главно според акцентираниот принцип по кој добиените гласови се преведуваат во мандати, се издвојуваат три изборни формули: мајоритарна (апсолутно мнозинство од добиените гласови), плурална (релативно мнозинство) и типовите на пропорционално претставување. Заради тешкотиите во достигнувањето на апсолутно мнозинство на поддршка, првата формула никогаш не се употребува без некои помошни инструменти со кои се ублажува строгит критериум. Втората формула ги наградува појаките партии, но нејзиниот недостаток е дека таа дава еднаква награда (пратеничко место) и на оние кои во гласови се појаки од опонентот за 1% еднакво како и оние кои се повеќе за 50%. Ова правило на ефектот во претставувањето кој важи во *first past the post* системот е "кубно" правило, што значи дека партијата што ќе добие по овој просто-плурален систем е претставена со број на местата пресметан на куб, за сметка на другите партии. Значи, ако на пример една партија добие два пати повеќе гласови во однос на друга, добива онолку седишта колку што е бројот на куб. $A : B = 2 : 1$; А на куб : Б на куб = $8 : 1$ - резултат што значи дека мали промени во бројката на добиени гласови доведуваат до големи промени во бројот на местата.

Овие две мнозински варијанти во практиката ги добиле и своите подвидови, како на пример *алтернативниот глас*, каде гласачот го изразува својот ред на преферирање на кандидатите, што овозможува во случај ако не победи неговата прва преференција, добитникот на мандатот задолжително да го постигне условот - апсолутно мнозинство за да биде избран. Вториот подтип е *единствениот непренослив глас* според кој на гласачот му се дава право на еден глас во изборната единица која треба да произведе повеќе пратеници. Се определува квота која се пресметува според формулата на Droop¹¹⁾. Овој систем дава поттик на добро организирани и контролирани гласачи, со оглед на тоа дека се наградува со мандат онаа партија која има нешто малку над потребната квота, но не премногу, бидејќи тој "вишок" гласови останува неискористен. Слично на ова е гласањето со *ограничен глас*, кога гласачот добива повеќе гласови да ги распредели, но секојпат помалку од бројот на расположливи места во една изборна единица. Овде е можно да се постигне и разбивачки ефект во рамките на една партија, или да се "саботира" друга партија, развивајќи ги партиските комбинаторики во недоглед. *Кумулативното гласање* е она кога гласачот добива онолку гласови колку што има расположливи места, со тоа што тој може да ги распореди меѓу кандидатите како што тој сака и евентуално да ги кумулира на еден или неколку кандидати. *Системот на бодови* - ја претпоставува можноста на гласачот да му се дадат и повеќе гласови (бодови), со инструкција да ги распредели по негова желба. Во принцип сите овие методи обезбедуваат добивање на мандат само при добивање на мнозинство и во координација со тоа обезбедување на барем некаков претставување на било какво малцинство, кое има шанси да биде претставено само ако е просторно-географски концентрирано.

Третиот вид е пропорционалното претставување, кое ги дели формулите на три групи и тоа: *највисок просек*, *најголем остаток*, и *STV* (единствен пренослив глас) методот. Највисокиот просек и најголемиот остаток се пропорционални методи. Кај методите со највисок просек најпознат е D'Hondt

¹⁰⁾ Bosiljan Markic, *Politicke stranke: volilna kultura, volilni sistem. Teorija in praksa*, Ljubljana, 7/8, 1992, стр 749

¹¹⁾ Која вкупниот број на добиени гласови го дели со бројот на расположливи места плус еден, и на добиениот број му се додава бројот еден

системот кој се применува барем во 8 земји и тоа Австрија, Белгија, Данска (при првата прераспределба), Финска, Франција (пред 1958), Германија, Норвешка (пред 1953) и Швајцарија. Оваа метода се состои во тоа што вкупниот број на добиени гласови од страна на една партија се дели последователно со 1, 2, 3, 4 итн. со тоа што местата за распределба се дистрибуираат според тоа која партија ќе ги има највисоките количници добиени со оваа математичка операција. Слично на оваа постапка е *Saint-Lague* верзијата која ги фаворизира средно големите партии, со тоа што добиените гласови се делат со непарни броеви, значи со 1,3,5,7 итн. Обично се користат модифицираната *Saint-Lague*, со прв делител 1,4 наместо бројот 1. На овој начин се смета дека се фаворизираат средно јаките партии бидејќи се поттикнува намалување на предноста на најголемата партија која е здобиена по сите пресметки со употребата на првиот делител, и преку подигање на прагот со истата постапка за малите партии. Оваа формула се употребува во три држави (Норвешка, Шведска и делумно Данска). Во случајот на Данска и Шведска, кои први го вовеле D'Hondt системот и подоцна ја прифатиле *Saint-Lague* формулата, искуството воочува дека ефектот суштински не се разликува, со оглед на тоа дека обете формули се применувале на национално ниво (голема изборна единица).

Методата на најголемиот остаток е повеќе пропорционална во однос на претходно наведените. Се смета дека таа го фрагментира партискиот и парламентарниот систем, овозможува пропорционална алокација на седишта, и стимулира појавување на бројни партии кои се натпреваруваат и ги слабеат "првите" партии. Најголемиот остаток ја употребува Наре квотата, која се добива кога тоталниот број на валидни гласови се дели со обласната магнитуда (бројот на расположливи места во изборната единица). Помалку пропорционална е Droop квотата, што ги дели гласовите¹²⁾ со M+1, нормалната *Imperiali* што употребува M+2 (се применува во Италија) и форсирана *Imperiali* квота со M+3. Постојат и едноспojни, двоспojни и повеќеспojни дистрибуции на седишта, што значи дека првата распределба би можела да биде на ниво на основната изборна единица, потоа дел од расположливите

места да се распределуваат на регионално а потоа и на национално ниво.

Системот на единствен пренослив глас (*Single Transferable Vote*) кој досега имал најголема примена во Ирска не предвидува партиска листа. Битно е да се нагласи дека овој систем започнал да се разработува и применува во еден историски момент во кој се размислувало за надминување на синдромот "тиранија на мнозинството" во кој некогаш и значително бројното малцинство не успевало да биде претставнички артикулирано. Инаку овој систем ја јакне позицијата на индивидуалниот кандидат за сметка на партијата и нејзината кохезионост, бидејќи може да овозможи изборна трка во иста изборна единица и на повеќе кандидати од иста партија кои меѓусебно се натпреваруваат за исто гласачко тело. Изборните единици во овој случај се поголеми и плуриноминални, и тоа со најмалку два мандати, па и преку пет, седум, се до девет. Бидејќи гласачот го наведува приоритетниот ред на кандидатите според неговата преференција во сопствената изборна единица, тој ред се активира при појавувањето на "пат" позиција при дистрибуција на местата. Посебна важност во овој модел е дадена на детерминирањето квота во соодветната изборна единица, која се добива кога се дели бројот на гласовите со бројот расположливи места плус еден и на добиениот количник му се додава уште една единица (Droop формулата). Првично се собираат првите преференции, се бројат и дистрибуираат, и се согледува кои кандидати ја исполнуваат квотата, што значи дека се сметаат за избрани. Гласачите не се обврзани да стават други преференции, но ја имаат таа можност. Доколку не се пополнат сите расположливи места, вишокот на гласови на веќе избраните се распределуваат според нивните понатамошни (прво втора, па трета итн.) преференции на останатите кандидати. За да се отстранат дилемите во однос на тоа од кои ливчиња на остатокот на победничкиот кандидат би требало да се земат во обзир вторите и понатамошни преференции, најприфатлив метод е да се пребројат сите втори преференции на сите ливчиња на победничкиот кандидат, со цел да се види просечната застапеност на другите кандидати во нив. Постапката се повторува се додека кандидатите не го достигнат потребниот број на гласови за добивање мандат. Ваквиот пропорционален систем за наши услови би можел да се смета

¹²⁾ Буквата M ја означува магнитудата (односно големината) на изборната единица

за тешко изводлив и некомпатибилен, со оглед на постојниот етнички состав на населението кај нас, а и е мошне сложен за интерпретација и примена. Прашање е и какви ќе бидат политичките импликации при примената на ваков метод во однос на партиската дисциплина и партиските коалиции, партискиот систем и структура, ефикасното функционирање на Собранието и Владата (STV креира нестабилни влади) и сл. На овој начин останува отворен и проблемот на испразнето пратеничкото место во текот на траењето на мандатот, бидејќи организирањето дополнителни избори е доста сложено.

Во однос на практичната примена на сите горенаведени формули, најчесто се употребува D'Hondt формулата, бидејќи е најмалку пропорционална и ги фаворизира поголемите партии. Во принцип таа ги пенализира малите партии, освен ако магнитудата на изборната единица е многу голема или партискиот систем е високо фрагментиран. Со оглед на фреквентноста во примената следи *Saint-Lague* (највисок просек), а потоа трите квоти или системите со најголем остаток (*Hare*, *Droop*, *Imperiali*) и на крајот **STV**.

Притоа, иако значителен дел од изборниот процес е институционализиран, умесни се приговорите од методолошка природа, дека целината на феноменот наречен избори не може да се долови исклучиво со примена на институционалистичкиот приод. Имено, институционалните решенија имаат и свои вонинституционални последици или корелати, кои, пак, од своја страна во значителна мера влијаат врз функционирањето на изборниот систем на неговото институционално рамниште. Така на пример, едноклучните мнозински избори имаат тенденција да етаблираат двопартиски систем и тоа со помош на два главни механизма: механички и психолошки. **Механичкиот ефект** се покажува како потпретставеност на партиите што губат - третите партии т.е. во изразитата несразмерност меѓу нивниот удел во гласовите на избирачите и парламентарните мандати. Во оваа смисла, авторот Rae¹³⁾ врз емпиријата евиденција се обидел да докаже дека мнозинските избори даваат поголема предност на големите партии во однос на

малите, отколку што тоа се случува во пропорционалните избори. Политикологот Sprague¹⁴⁾ ја подлабочил анализата на Rae пресметувајќи прецизно колку мнозинскиот систем дава предност т.н. *bias* на третите партии. По правило, во сите системи партиите со мал процент гласови добиваат помал процент мандати - а *negative bias*, додека партиите со поголема поддршка изразена во гласови имаат поголем процент мандати - а *positive bias*. Вредноста на биасот за плураалните избори, според овој автор, изнесува 0,32 а за пропорционалните избори 0,12. Така, во изборните системи кои дистрибуцијата на гласовите во мандати ја вршат со примена на некоја од пропорционалните формули третите партии за да добијат мандат би требало да освојат барем осмина од вкупниот број гласови, додека во мнозинските избори за да добијат мандат овие партии би требало да добијат третина од гласовите па и повеќе. Ова на некој начин покажува колку неохрабрувачки влијае механичкиот механизам во формирањето на третите партии.

За разлика од ова, **психолошкиот механизам** се манифестира како однесување на избирачот кој, за да не му пропадне гласот даден на третата партија, ќе биде поттикнуат да гласа за втората партија што ја преферира и која има реални шанси да добие мандат. Станува збор за изборниот чин како еден посложен психолошки процес во кој гласачот е ставен во ситуација да ја преоценува својата партиска преференција од аспект на реалната можност истата да се реализира. Во оваа смисла, авторот Downs, објаснувајќи го гласањето како рационален чин, поаѓа од тоа дека избирачот од кога ја донесува одлуката за партијата која најмногу му погодува се обидува да открие какви се и воопшто дали постојат шанси за нејзина победа. Избирачот тоа го прави бидејќи неговиот глас е дел од процесот на селекција, а не само преференција или лично доживување. Така, дури тој и да ја преферира партијата А, неговиот глас би пропаднал во колку таа партија нема шанса да победи, бидејќи другите гласачи повеќе ги преферираат партиите Б и Ц. Во таков случај гласот за партијата А е некорисен - ирационален, а релевантниот избор останува да се случи (збиднува) меѓу партиите Б и Ц. Но, психолошките аспекти на изборите,

¹³⁾ Види William H. Riker, "Duverger's Law Revisited" кај Bernard Grofman and Arend Lijphart, *ibidem*, стр. 30-33

¹⁴⁾ Исто, стр. 33

односно на изборното однесување, доаѓаат до израз и во други изборни модели и институции. На пример, "малата партија која не може повеќе да ја прескокне процентуалната пречка на прохибитивната клаузула е оштетена не само фактички туку и психолошки: избирачот се плаши дека ќе го изгуби својот глас па затоа гласа за некоја друга партија"¹⁵⁾. Значи, изборниот процес делумно се прелева надвор од институционалните механизми и канали, така што изборното однесување се појавува како резултат на многубројни, комплементарни, но и противречни и институционални и вонинституционални импулси. Станува збор за фактори кои не секогаш се предвидливи и извесни, па дури е и невозможно со прецизност да се предвидат во процесот на изборното моделирање.

При идното прогнозирање на изборното однесување на граѓаните би требало да се води сметка за просторната теорија на гласање (специфично нагласена поддршка на определени партии во некои региони) и интензитетот на целното насочување на партиската акција кон конкретни интереси кои досегаат до определени групи на население. Што се однесува до традиционалните демократии, се забележува дека "западноевропските гласачи изгледа дека ги наградуваат партиите кои им обезбедуваат определено политичко водство и чувство за идеолошка насоченост, додека тие ги казнуваат политичарите ако не делуваат возвратно наспрем чувствата на гласачите"¹⁶⁾. За изборното однесување освен сензитивноста и критичко-емотивното реагирање на гласачите, како клучни детерминанти, сигурно треба да се земат предвид и следниве фактори: образованието, класната припадност, социјализацијата на единката пред полнолетството, припаѓање на различни политичко-културни групи, а и на одредени бизнис кругови. Станува збор за варијабли кои моделираат определени претпоставени шаблони на однесување на избирачите.

2.2. Степен на пропорционалност на изборните формули

Иако во основа пропорционалниот принцип претпоставува пропорционална репрезентација, сепак не сите варијанти на пропорционални формули се еднакви во степенот на репрезентативност. Во литературата постои обид да се утврди која пропорционална формула од постојните е повеќе репрезентативна, а која помалку (Lijphart). Се смета дека тоа може да се утврди преку соодносот меѓу процентуално изразените гласови и мандати за секоја партија поодделно. Вториот критериум во проценката би бил, како формулата ги третира големите и малите партии односно дали функционира подеднакво или не. Повеќе теоретичари се согласуваат во рангирањето на овие формули според степенот на пропорционалност на следниот начин: најголем остаток; *Sainte-Lague*, *D'Hondt*. Методата со најголем остаток се смета како најпропорционална, додека *D'Hondt* формулата ги фаворизира покрупните партии во однос на послабите. *Sainte-Lague*¹⁷⁾ им доделува во подолната инстанца (значи не на почеток) по некое место и на помалите партии. Методата на единствен пренослив глас (**STV**) има многу слично дејство како *Sainte-Lague*. *Imperiali* методот има две варијанти. *Imperiali* со најголем остаток ја користи формулата на определување на квота со делење на вкупните гласови со бројот на расположливите места плус 2. Во својот подоцнежен (во понатамошното делење) ефект на распределба овој *Imperiali* станува помалку пропорционален од *Sainte-Lague*. Втората *Imperiali* формула е многу различна од првата, со тоа што ова е метода на највисок просек каде низата на делители почнува со бројот 2, значи делителот 1 е испуштен и продолжува со 3,4,5 итн¹⁸⁾. Финалното рангирање од најпропорционална формула до послабо пропорционална Lijphart го дава на следниов начин: најголем остаток; единствен пренослив глас (**STV**); *Sainte-Lague*; *Imperiali* најголем остаток; *D'Hondt*; *Imperiali* највисок просек.

¹⁷⁾ Делењето со 1, 3, 5 и понатамошни непарни броеви е чистиот *Sainte-Lague*, додека делењето со 1,4 а потоа непарни делители е "чистиот"

¹⁸⁾ Може да се случи и низот на делители да биде и ваков 1. 1,5; 2. 2,5; 3. 3,5 итн

¹⁵⁾) Види Dieter Nohlen, ibidem, стр 62-67

¹⁶⁾ Torben Iversen, American Journal of Political Science, Volume 38/ Number 1/February 1994

2.3. Техники на гласање и гласање во рамки на партиска листа

На функцијата на гласањето се гледа како на структурирање на изборот на гласачот и специфицирање на неговата улога. Технички гледано, постои категорично (стриктно) гласање и гласање по ред. Категорично е гласањето кога од гласачот се бара стриктно да наведе која од партиите/кандидатите ги преферира. Вакви можат да бидат униноминалните изборни единици, каде партиите истакнуваат по еден свој кандидат, или полиноминалните изборни единици во кои се гласа "ан блок" за партиски листи. Постои и варијанта на гласање со преференција во рамките на една определена партиска листа, што значи дека редоследот определен од партијата може да се менува од самите гласачи. Возможено е и гласање по ред, кое на гласачот му нуди можност тој да бира според редните броеви кои ќе ги даде на различни партии/кандидати, но по приоритет. Овде спаѓа **STV** системот, кулмативното гласање по листи и панашажот. Се разбира дека и политичките импликации на овие различни начини на гласање се рефлектираат врз составот на телото што се избира.

Ваквите начини на гласање се во согласност со примената на еден од двата пропорционални принципи: највисок просек (*highest average*) и најголем остаток (*largest remainder*). "Системот на листи е таков систем во кој гласачот е повикан да избере не меѓу индивидуи туку меѓу листи на кандидати, при што секоја листа е поддржувана од некоја партија или некоја друга организација"¹⁹⁾. Овој систем се смета за понов во однос на другите изборни варијанти, и тој започнал да се применува кон почетокот на овој век во Белгија²⁰⁾. Целта била да обезбеди пропорционално политичко претставување на партиите кои во тој период биле конфронтирани (како левицата и десницата, католицизмот и марксизмот, етничко-јазичните разлики и сл.), а со цел да се обезбеди општествен мир и функционирање на системот.

Испреплетеноста на партиите со други организации блиску врзани според афинитетите со нив посебно на религиозните, етничките, јазичните групи или групи со различен економски и општествен статус ја детерминирало потребата од ваков тип претставување. Подалекусежно гледано, веќе на ниво на конструирање на претставничкото тело и како резултат на тоа на владата се постигнува баланс меѓу политичките елити кои можеби и не се согласуваат меѓусебно за многу прашања од актуелната политика, но се доведуваат во ситуација нужно да работат и функционираат заедно.

Со определувањето редоследот на имињата на кандидатите во партиските листи според волјата на партиската номенклатура се доведува до послена партиска дисциплина и јакнење на внатрешната организациона структура. Треба да се има на ум дека во овој случај претставувањето е повеќе на едно погенерално ниво, отколку во корист на теснолокални интереси на едно подрачје во државата. Дисциплината во партијата јакне и бројот на партиите секогаш е повеќе од два, но тие се посилни и не дозволуваат понатамошна фрагментација. Со оглед на некои досегашни искуства²¹⁾, преференцијалното гласање може да предизвика интензивен ангажман и конкуренција од страна на секој припадник на партијата во однос на другиот и ја јакне улогата на поединецот наспрема партијата, но сепак оваа солуција поседува во својата суштина една општодемократска и креативна нишка за самиот гласач. Имено, тој има можност покрај партијата која ја преферира да ја избере и личноста која во рамките на таа партија ја претпочита. Друга предност при гласањето со листи е поголемата можност да се номинираат и гласаат стручњаци, жени или претставници на определени општествени групи кои можеби не би биле толку успешни како индивидуални кандидати.

Како што веќе е наведено, обично се применува *D'Hondt*, додека методата на најголемиот остаток ги фаворизира нешто повеќе помалите партии, со тоа што тука изборната квота се пресметува преку делење на тоталниот број на добиените гласови со мандатите. Онолку пати колку што квотата се содржи во добиениот број на гласови, толку мандати

¹⁹⁾ Mackenzie W J M "Free Elections" George Allen & Unwin LTD London, 1958 page 75

²⁰⁾ Во Белгија се до 1899 година се применувал мнозинскиот изборен систем, но како резултат на двоклетите расцепи кои го моделирале политичкиот живот на оваа држава, припадат е пропорционалниот изборен систем со цел да се избалансираат судирите меѓу ривалските субјекти

²¹⁾ Види Katz S Richard "Intraparty Preference Voting" "Electoral Laws and Their Political Consequences" Edited by Bernard Grofman and Arend Lijphart. Agathon Press Inc. New York, 1986. p 101-102

таа партија добива. Ако останат се уште нераспределени места, тие се дистрибуираат според големината на остатокот што секоја листа ја има откако ќе се одземаат веќе "употребените" гласови. При определени случаи во практиката, овој метод може да се најде пред големи дилеми, во понатамошното делење на местата откако првата дистрибуција веќе е извршена - чинител што во извесна мерка ја отежнува неговата примена.

Корекцијата на строгиот редослед однапред партиски детерминиран е можна и веќе се применува. *Преференцијалниот глас* кој го дава некој гласач е можно да се изрази во рамките на претпочитаната партиска листа. Суштински, ова гласање е "двојно" - едно за партиска листа, а друго за тоа кој е префериран кандидат. Ако гласачот не определи свој фаворизиран кандидат при гласањето, се смета дека тој автоматски го прифаќа редоследот на листата онака како што е даден од партијата. Во некои случаи е дури можно комбинирање на кандидати од различни листи, или популарно наречено *palaschage*. Избирачот би имал онолку гласа колку места треба да се пополнат во неговата изборна единица и тој ги дистрибуира по своја волја на индивидуи од било која понудена листа. Некои остатоци може да се случи и понатаму да останат неефектуирани, но практиката предвидува тие да се собираат на регионално или национално ниво, повторно со цел да се дистрибуира остатокот на сеуште непополнети места во претставничкото тело. При постоење на листи дополнителни избори не се потребни, бидејќи секое испразнето место се пополнува со следниот на листата.

Некои искуства од примената на одделни техники на гласање: Во Финска гласачот е обврзан да гласа за личност во рамките на преферираната партија. Кандидатите прво се рангираат по бројот на преференцијалните гласови, потоа се собира вкупниот број на добиени гласови за таа партија, и потоа, според *D'Hondt* правилото, се распоредуваат местата. Во Италија секој гласач прво одбира партија која ја преферира и потоа може дополнително да назначи во посебно зацртан дел на ливчето од 3 до 5 кандидати кои ги издвојува во таа листа. На овој начин повторно се интервенира во преуредувањето на рангирањето во партиската листа. Грчкиот систем дозволува опционо да се гласа за еден до двајца кандидати во рамките на преферираната партиска

листа. Во Белгија е дозволено гласање или за партија или за индивидуалец во рамките на некоја партиска листа. Збирот на гласовите се прави заеднички, со тоа што ако индивидуалниот кандидат има повеќе гласови од потребната квота, тогаш неговиот вишок се прелева во добиените гласови на првиот следен кандидат на листата. Сличен метод е во употреба и во Холандија. Можно е да се влијае врз редоследот на кандидатите се предвидува и во изборните закони на Австрија, Норвешка и Шведска, но дадените гласови без назначена преференција се претполага дека го одобруваат редоследот наведен од партијата. Луксембург, Швајцарија и Данска имаат сличен тип на преференцијално гласање но значително покомплициран, што го прави потежок за евентуална примена во наши услови.

2.4. Изборни единици

Изборната единица е, исто така, една од клучните димензии за кои мора да се води сметка при креирањето на изборниот закон. Изборните единици и нивното кроење е особено деликатно за политичките партии, бидејќи е во директна врска со нивните изборни шанси за победа. Можеби и затоа проблемот на утврдувањето на изборните единици е едно од најспорните политички прашања за оние кои, на овој или оној начин, учествуваат во креирањето или вреднувањето на одделни изборни модели. Во оваа смисла, изборните единици²²⁾ се јавуваат како клучен елемент во операционализирањето на изборното право. Граѓаните за да можат да го остварат своето изборно право "се групираат како жители на ист град, на иста околина, иста општина или сл."²³⁾ во т.н. изборни единици. Иако вообичаено изборните единици се дефинираат како територијални целини, можно е да се дефинираат како одредени популациони групи. Тоа е случај во Нов Зеланд каде има четири посебни единици кои припаѓаат на

²²⁾ Потврда за значајноста на овој елемент од изборниот систем е и фактот што во политичката теорија посебно место и припаѓа на изборната географија - која како научна дисциплина поокрејтно ја разработува релацијата изборен и територијален феномен, формите и големината на изборните единици, како и некои други аспекти. Поточно се занимава со просторните аспекти за организацијата и резултатите од изборите.

²³⁾ Slavojub Popovic, *Elementi izbornog sistema, "Izborni u uslovima vistranackog sistema"*, Institut za kriminoloska i socioloska istrazivanja, Beograd, 1990, стр. 67

Маорското малцинство²⁴⁾. Можеби и затоа политикологот Rae смета дека е поадекватно изборните единици да се дефинираат како "единици во кои сите добиени гласови се преведуват во пратенички места"²⁵⁾.

Поделбата на изборните единици се врши според бројот на мандатите кои секоја ги произведува²⁶⁾ што значи, униноминални (со 1 мандат), мали (2 - 5 мандати), средни (6 - 10), и големи (10 - па и до 100 мандати)²⁷⁾, а некогаш и целата држава е една изборна единица. Sartori вршел анализа на униноминалните изборни единици со мнозински систем и полиноминалните изборни единици со пропорционален систем. При вториот случај, во зависност од формулата што се применува, може да се продуцираат различни степени на пропорционално претставување, од високо "нечисто" до егзактно пропорционално "чисто" претставување. Во рамките на една единица функцијата на изборната формула е да обезбеди распределување на пратеничките места. Битно е да се нагласи дека големината на изборната единица влијае на пропорционалноста многу повеќе од различните математички формули, бидејќи колку е помала единицата толку е помала пропорционалноста - и обратно. Тоа значи дека колку е поголем бројот на расположливи места во една изборна единица, толку е поголема пропорционалноста. Со тоа и ефектот на изборниот систем врз гласачот може, но не мора да биде ограничувачки, иако апсолутно неограничување не би можело да постои, но постојат вредности на различно степеновање на ова влијание.

Магнитудата на изборната единица како изборна варијабла е неизбежна во процесот на моделирањето и непо-

средно е детерминирана од видот на акцептираниот изборен модел. Така, во случај на прифаќање на пропорционалниот претставување, каде што избирачите по правило гласат за листи, се формираат поголеми изборни единици. Значи, запазувањето на пропорционалноста позитивно корелира со големината на изборната единица, односно оптимално е една изборна единица да располага со што поголем број мандати. На ваков начин се намалува можноста една партија да обезбеди мајоритетно мнозинство во Парламентот, односно сите партии независно од големината, да учествуваат во распределбата на мандатите - и тоа, пропорционално на уделот во освоените гласови. Во спротивно "колку што изборната единица е помала, толку ефектот на пропорционалност на изборниот систем е помал, т.е. толку се помали шансите за малите партии"²⁸⁾. Тоа е случај со мнозинскиот изборен модел за кој се карактеристични помали изборни единици чии број по правило одговара на вкупниот број пратенички места во Парламентот. Така, секоја изборна единица избира свој претставник. Ваквиот метод на алокација на местата во претставничкото тело овозможува поголемите партии да остварат потенцицирано мнозинство, кое не е пропорционално на вкупниот број добиени гласови. За разлика од ова, малите партии иако имаат поддршка од избирачите, кои се просторно дисперсирани, сепак остануваат само на маргините на политичката сцена.

Бидејќи оваа изборна димензија има посебно големи последици за пропорционалноста, односно диспропорционалноста на изборните резултати иако е значајна и за системите на пропорционална репрезентација. Значи, ако магнитудата на изборната единица се намалува, тогаш диспропорцијата меѓу гласовите и мандатите се зголемува. Имено, шансите за малите политички партии да се здобијат со претставници се нужно многу ограничени во колку изборната единица располага само со два или три мандата, додека значително се зголемуваат кога големината на изборната единица расте "Поголемиот број седишта во изборната единица значи постигнување на поголема егзактност во пропорционалноста"²⁹⁾. На овој начин магнитудата на

²⁴⁾ Види *Daglas Rae, ibidem* стр 19

²⁵⁾ Исто, стр 19. За разлика од Rae авторот Liphart го преферира терминот големина на изборната единица и го дефинира "како број на претставници избрани во една изборна единица" Види *Liphart, ibidem* стр 10-11

²⁶⁾ *Single member district and multi member district*

²⁷⁾ Во Италија има 5 изборни единици што даваат помалку од 10 места, 15 единици со меѓу 10 и 19 места, 7 со меѓу 20 и 29 места, и 4 големи изборни единици кои се густо населени така да произведуваат од 37 до 57 места. Австрија има 9 ИЕ (изборни единици), со расположливи места од 6 до 39; Белгија има 30 ИЕ со број на места од 5 до 48. Данска има 18 ИЕ со места од 2 до 40. Финска има 15 ИЕ со од 1 до 26 места. Ирска 41 ИЕ со од 3 до 5 места. Израел има 1 ИЕ со 120 места, Италија има 31 ИЕ со од 1 до 35 места. Луксембург има 4 ИЕ со од 6 до 24 ИЕ. Холандија има 1 ИЕ со по 150 места. Норвешка има 19 ИЕ со од 4 до 15 места. Шпанија има 52 ИЕ со од 1 до 33 места. Шведска има 29 ИЕ со од 2 до 49 места. Швајцарија има 26 ИЕ со од 1 до 35 места

²⁸⁾ Види *Dieter Nohlen, ibidem*, стр 52

²⁹⁾ *W. J. M Mackenzie, ibidem*, p 61

изборната единица колку што е поголема толку е поблиска кон "идеалната" пропорционалност. Секако, сите овие аспекти се особено важни бидејќи нивното комбинирање е во најтесна врска со политичките импликации што законодавецот ги очекува од примената на одредени решенија. Така, ако некој сака да дизајнира изборен закон кој ќе им дава предност на силните партии, односно ќе сака да ја окрупи партиската арена, тогаш доволно е да се определи за униоминални изборни единици. Во таков случај одлуката за изборната формула станува беспредметна. Ако пак законодавецот инсистира на пропорционалност и сака да ја минимизира дефракционализацијата, тогаш најцелесходно е да се определи за начелото на пропорционалност и тоа со преферирање на формулата најголем остаток која најдобро се комбинира со изборна единица која има релативно висока магнитуда. Всушност, по дефиниција, пропорционалната репрезентација бара плуриноминални изборни единици, односно, големина на изборна единица од најмалку две пратенички места³⁰⁾. Меѓутоа, за да се постигне минимум пропорционалност, пожелно е магнитудата да биде поголема од бројот два. "Во системите на пропорционална репрезентација, пропорционалност - како и шансите за малите партии да се здобијат со претставници - се нужно многу ограничени кога има два или три претставници на секоја изборна единица, но драматично се зголемуваат кога нејзината големина расте"³¹⁾, а авторот Rae смета дека минимумот од шест до седум мандати по изборна единица е оној кој обезбедува прифатлив степен на пропорционалност³²⁾. "Школскиот" тип на пропорционалните системи подразбира партиски листи, магнитуда од околу 5 места и обично пропорционалната формула *D'Hondt*. Силата на секоја партија се мери според вкупниот број гласови за таа партија поделен со вкупниот број на сите гласови.

Инаку, изборните единици како територијални целини имаат особено значење за мнозинските избори. Притоа, рамките на вака утврдените целини не се неменливи. Имено, заради менувањето и непостојаноста на некои од основните белези на изборните единици неопходно е нивно контину-

ирано следење и преиспитување, односно нивно прилагодување кон промените (на пр: миграциските, демографските, во бројот на мандатите што припаѓаат на една изборна единица итн.). И, заради чувствителноста на ова прашање не е случајно што политичката опозиција ја фокусира својата критика често токму на критериумите околу поделбата на изборните единици како една од можностите за изигрување на нејзините интереси³³⁾. Одговорот на прашањето, дали некои партии, повеќе или помалку, се изманипулирани со воспоставената изборна инфраструктура, е детерминиран од степенот во кој е остварено демократското начело - **секој глас има еднаква бројна вредност**. Ова начело е задоволено тогаш кога "на целата изборна територија единствено на еднакво учество на народот (или на оние со изборно право, а поретко со дадените валидни гласови) му припаѓа еден мандат. Значи, тогаш кога е применет клучот на еднакво претставување"³⁴⁾. Придржувањето кон ова начело претпоставува претходно да се утврди средна вредност од бројот на населението што се покрива со еден мандат. Во оваа смисла во изборната практика познати се две процедурални можности. Првата, утврдува онолку изборни единици колку што има пратенички места (една изборна единица еден мандат), а втората, пресметува колку мандати и припаѓаат на една изборна единица во зависност од бројот на населението во неа (една изборна единица - повеќе мандати). Притоа, можна е и комплексна поделба на изборните единици, односно институционализирање на т.н. двослојна - двостепена поделба на изборните единици³⁵⁾. Најважната причина заради која

33) Во својата анализа на пропорционалните или диспропорционалните ефекти на разни изборни формули, Michael Gallagher поскажува големината на изборната единица и изборниот праг ја издвојува како посебен фактор "можност за лоша поделба". Во системите на униоминални изборни единици поштата поделба значи дека изборните единици имаат битно нееднакви гласачки популации, а лошо поделените плуриноминални изборни единици имаат големина што е неспразерна со нивните гласачки популации. Види: Michael Gallagher, "Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems", *Electoral Studies* 10/1991, стр. 43

34) Dieter Nohlen, *ibidem*, стр. 48

35) На повисокото ниво, магнитудата на изборните единици е прилично голема и тоа со распон од минимум над 20 пратенички места до огромна национална изборна единица чија магнитуда се сооплага со бројот на мандатите на претставничкото тело. Во анализата на изборните системи на 27 земји во периодот од 1945 до 1990 година, Lipshart укажува дека во две третини од двослојните системи изборната единица на повисоко ниво е национална општа изборна единица-national at-large district. Види: Lipshart, *ibidem*, стр. 36

30) Види: Lipshart, *ibidem* стр. 24

31) Исто, стр. 11

32) Види: Rae, *ibidem*, стр. 140

законодавецот се определува за двослојни изборни единици е можноста да се комбинира предноста на поблизок контакт меѓу гласачите и претставниците во помалите изборни единици со поголемата пропорционалност на поголемите изборни единици.

Иако споредбените истражувања воочуваат дека двослојната поделба на изборните единици ја користат само системите на пропорционална репрезентација, и обично за неа се дискутира само како за можна реформа во рамките на овие системи, сепак авторот Lijphart не ја исклучува нивната привлечна можност и за мнозинските системи. Поточно, правилата на мнозинството иако имаат многу силна тенденција да произведуваат парламентарни мнозинства, сепак таквите мнозинства не се произведуваат со апсолутна извесност, туку тие се само веројатни. Во таа смисла Lijphart на изборните инженери им ја сугерира можноста да се институционализира изборна единица на повисоко ниво со доволно резерви (дополнителни) пратенички места со кои ќе се овозможи релативното мнозинство на гласови да се ефектуира во парламентарно мнозинство, "да речеме, минимум 55% од пратеничките места. Останатите места би можеле тогаш да бидат доделени пропорционално на другите партии. Ако се сака да се постигне не само парламентарно мнозинство, туку и силна опозиција, би можеле да се воведат три алтернативни правила: најголемата партија би можела да биде лимитирана на 55 проценти од пратеничките места (дури и ако освоила повеќе од 55 проценти од гласовите) и/или втората партија би можела да добие минимум , да речеме, 35% од пратеничките места, додека останатите 10 проценти би биле за помалите партии, или втората партија би можела да ги добие сите 45 проценти од пратеничките места"³⁶⁾. Со оваа препорака Lijphart им укажува на заговорниците на мнозинските избори дека, ако ја сметаат креацијата на парламентарно мнозинство и јасната двопартиска конфигурација во парламентот како главна цел на нивниот "омилен" изборен систем, тогаш двослојната поделба на изборните единици е вистинското решение кое го гарантира таквиот резултат. Исто така, како друга предност на ваквата поделба на изборните единици од особена важност за

мнозинските системи е дека двослојната поделба со единствено национално повисоко ниво би ги елиминирала проблемите на лошата поделба на изборните единици или поделбата на изборни единици во прилог на некоја партија. Покрај ова би се решил уште еден релативно голем проблем од кој што "страдаат политичките партии во мајоритетните системи: нивната тенденција да не вложуваат сериозни напори да победат во подрачја каде што се слаби, бидејќи трошењето време, енергија и пари во области каде што имаат малку шанси да победат склони се да го сметаат како трошење на ионака скудните пари"³⁷⁾. На овој начин пребројувањето на гласовите во целата нација и претворањето на вкупниот број национални гласови во вкупен број на национални пратенички места, и тоа според мнозинското начело, претставува силен поттик за сите политички партии да освојат што е можно повеќе гласови насекаде, вклучувајќи ги и изборните единици што се по правило сигурни за други партии.

2.5. Изборен праг

Изборниот праг или прохибитивната клаузула е минималното ниво на поддршка што и е потребна на кандидатот, односно партијата за да добие мандат. Тој претставува мошне ефикасно средство за регулирање на рационалноста и окрупнувањето во политичкото претставување, но и креира брана против стекнување на преголема моќ од страна на мали интересни групи, истовремено ефективно претставувајќи ги позначајните општествени групи (партии). Бидејќи овој инструмент директно го детерминира изборниот исход, од есенцијална важност е висината на која тој ќе се утврди бидејќи поседува елиминациона моќ (се среќаваат решенија од 1% преку 5% па се до 12,5%). Ваков праг изборниот закон по правило предвидува на национално ниво, но може да биде наменет и на ниво на изборните единици поодделно. Прохибитивната клаузула можно е да биде условена со минимум број гласови или минимум процент во гласовите; или пак со освојување барем едно пратеничко место во двослојните системи; или посебна квота или дел од квотата во изборните

³⁶⁾ Lijphart, *ibidem*, стр 146-147

³⁷⁾ Исто, стр 147

единици на пониско ниво и слично. Инаку, не сите изборни системи имаат вакви легални прагови³⁸⁾, но и во отсуство на децидно утврден законски праг, реалниот праг се имплицира со другите две димензии на изборниот систем, особено со големината на изборната единица. "Малите изборни единици имаат ист ефект како високите прагови: обете ја ограничуваат пропорционалноста и шансите малите партии да освојат пратенички места; со зголемувањето на изборните единици и намалувањето на праговите, пропорционалноста и шансите на малите партии се подобруваат"³⁹⁾. Значи, за законодавецот легалниот праг е еден од двата основни методи (и големината на и.е.) на подигање бариери против претставеноста на малите партии. Не случајно во расправите околу изборните реформи секогаш се актуелизира⁴⁰⁾ прашањето за потребата или висината на изборниот праг. Посебно заради фактот што по својата суштина прохибитивната клаузула е секогаш во колизија со начелото на сразмерно претставување. Но, за изборните реформатори низа функционални предности се аргументи кои одат во прилог на примена на овој изборен елемент. Поточно, изборната клаузула се јавува како своевиден функционален еквивалент кој ги супституира предностите или недостатоците, односно ефектите на другите изборни димензии кои го отежнуваат пристапот во претставничкото тело.

2.6. Големина на претставничкото тело

Иако во науката се поделени мислењата околу значењето на оваа димензија, сепак ако на изборните системи се гледа од аспект на принцип на претворање на добиените гласови во пратенички места, тогаш и овој фактор е интегрален дел од таа сложена постапка. Ефектот на спомнатата варијабла за повеќето аналитичари на изборните системи не

бил предмет на систематско проучување. Причината била можеби во тоа што големината на претставничкото тело ја третираше како фактор кој е надворешен во однос на другите компоненти на изборниот систем. Имено, според нив одлуката за вкупниот број пратенички места во претставничкото тело претставувала одлука на законодавецот која е надвор од комплексот варијабли на изборните системи⁴¹⁾. Meřutoa, Lijphart анализирајќи ја големината на претставничките тела на повеќе земји како интегрален и легитимен дел од системите на претворање на гласовите во мандати, го изведува заклучокот дека и големината на собраниемо може, под определени услови, да има силно влијание врз пропорционалноста и степенот на мултипартизам. Тој вели "На пример: ако четири партии освојат 41, 29, 17 и 13 проценти од гласовите на национално ниво при пропорционални избори ... не постои начин на кој алокацијата на пратеничките места може да се третира со висок степен на пропорционалност ако се работи за избор на мини претставничко тело со само пет пратенички места; шансите за пропорционална алокација значително се зголемуваат кај десетчленото претставничко тело; а може да се постигне идеална пропорционалност, барем начелно, кај законодавно тело составено од 100 члена"⁴²⁾. Секако, хипотезата дека големината на собраниемо може да има значителен дополнителен ефект врз степенот на диспропорционалност во системите базирани на мнозинското начело на кое не му е иманентно постигнувањето пропорционалност, може да се чини помалку веројатна. Во тој правец Таагерера заклучува дека, во случај кога сите други изборни димензии се еднакви, тогаш иако се намалува големината на претставничкото тело кај мнозинскиот модел, сепак степенот на диспропорционалност не покажува тенденција на растење.⁴³⁾

Секако, за Lijphart нема дилеми дека постои голема теоретска оправданост и оваа компонента да го има

³⁸⁾ На пример интересно е да се издвои случајот на Португал каде со Уставот од 1976 чл 155 став 2 се забранува со примената на прохибитивната клаузула да се условува пристапот на партиите во парламентот. Види Dieter Nohlin, *ibidem*, стр 63

³⁹⁾ Со други зборови, легалните прагови и големината на изборните единици можат да се сметаат како две страни на една паричка" Lijphart, *ibidem*, стр 12

⁴⁰⁾ Во оваа смисла интересен се полемиките што се водела кога германскиот законодавец се одлучил да примени легален праг од 5%, па дури мораше за тоа конечно да одлучи Сојузниот уставен суд по кој висината на оваа клаузула е спловна со начелото на пропорционално претставување. Види Dieter Nohlin, *ibidem*, стр 171

⁴¹⁾ Види Lijphart, *ibidem*, стр 12

⁴²⁾ Lijphart, *ibidem*, стр 13

⁴³⁾ Инаку овој автор вочуочува една посепцифична релација меѓу големината на населението и големината на собраниемо во одредена земја и од таму го изведува законот на кубниот корен од големините на претставничките тела. Според овој закон големината на собраниемо има тенденција да биде приближно кубен корен од бројот на населението. Види Rein Taagerera, *The Size of National Assemblies*. Social Science Research, No 1, 1972, стр 385-401

третманот на една од важните димензии на изборните системи. Оттаму, секоја промена во големината на претставничкото тело, која според него е поголема од дваесетина проценти, значи и креирање на нов изборен систем⁴⁴⁾.

2.7. Некои дилеми околу примената на пропорционалните модели

Опонентите на пропорционалниот систем многу често токму овој систем го сметаат за виновен за потресите и дезинтеграционите процеси што се јавиле во историјата на определени Европски земји. Всушност, дискусијата околу тоа дали овој систем создава нестабилни влади и дали стимулира создавање фрагментирано партиско тело е мошне дубиозна. Како таков пример често го посочуваат искуството на Италија, но прашање е зошто не се гледаат од тој аспект и Шведска и Швајцарија кои се мошне стабилни поредоци, иако применуваат пропорционално начело во алокацијата на мандатите, или пак, Австрија каде истата партија победила со апсолутно мнозинство на места во претставничкото тело, три пати по ред, и каде, по 1983 година нема позначајни промени во партиската арена. Вајмарската држава и пропорционалниот систем повторно не би можеле да се обвинат за појавата на фашизмот во Германија од причина што таков систем денес продуцира сосема поинакви ефекти. Како што знаеме, Германија и Холандија немаат нестабилни влади, што не е случај со Белгија, Италија и Финска. Да се потсетиме дека и Британија имала два пати избори во период од 8 месеци во 1974 година, иако има релативно-мнозински изборен систем.

Различните искуства на западноевропските земји како да ја демантираат основната забелешка на противниците на овој принцип. Пропорционалниот модел покажува сензибилитет кон општествените промени и новите политички збиднувања. Имено, го спречува стекнувањето привилегирана позиција на етаблирани партии или нивна доминација. Тој ги "принудува" владите да работат и да дејствуваат поумерено и поусогласено во однос на другите сили во владиниот тим. Паралелно, постои шанса малцинските групи од било кој вид да бидат претставени во претставничкото тело (нацио-

нални малцинства, жени и други интересни групи), а можеби и во власта, што како исход изгледа поправично. Може да се случи, како последица на постизборното преговарање меѓу партиите, егзекутивата да не биде секогаш соодветна на изборните резултати. Се случува и во таа акомодираност во меѓупатиските договори да се прават мали "завери" и всушнувања помеѓу одредени покрупни партии со некои помали. Во државната структура на овој начин постои определена "фиксност" на елитите, кои едноставно кружат од функција на функција, во случај изборните резултати да се приближно еднакви од избор на избор. За најангажираните поборници на пропорционалниот систем силната влада која се базира на диспропорционално претставување е нелегитимна, но воедно би требало да се нагласи дека не секогаш фрагментирано претставеното претставничко тело би требало соодветно да се рефлектира и на составот на владата.

Во одбрана на пропорционалниот систем може да се нагласи дека, едно демократско претставничко тело би требало да се обиде да ги претстави сите позначајни интереси на електоратот. Исто така, системот поуспешно го избегнува проблемот на "кроење" на изборните единици кое се случува позабележливо во униоминалните изборни единици. Изборниот инженеринг би можел да започне со поставувањето на една пропорционална формула, но сликата на исходот ќе се изгради аналогно на другите придружни елементи што ќе се додадат, како на пример, магнитудата на изборната единица и високот праг, елементи што можат да остварат и не толку пропорционална слика. Овој систем ќе го збрише маргиналниот неопределен гласач на "центарот", со тоа што ќе го принуди јасно да се определи за тоа која политичка опција ја преферира. На овој начин ќе се добие и појасна политичка арена (лепеза) и мнозинството ќе биде постојано преиспитувано од страна на малцинството. Овој систем ќе им помогне да се воздигнат и забележат и определени групи со јасен економски интерес, а понекогаш и претставници на политичкиот екстрем, но тоа најмногу зависи од специфичните услови и прагматската политика и клима која владее во определена земја.

Во процесот на градење адекватен изборен систем треба да се има предвид и ефективниот број партии кои го чинат партискиот систем на една држава, како и ефектив-

⁴⁴⁾ Lijphart, *ibidem*, стр. 13-14

ниот број на парламентарни партии. Дури, практиката на државите кои го применуваат мнозинскиот систем во алокацијата на пратеничките места, воочува дека бројот на легислативните партии не може да се сведе исклучиво на две. Државите со применет пропорционален систем имаат во просек по осум партии, но бројот објективно варира од три до тринаесет партии. Во Австрија и Шпанија во 1982 година една партија имала мнозинство во претставничкото тело. Во осум од четринаесетте испитани држави една партија имала освоено апсолутно мнозинство барем еднаш во поствоената ера, и тоа било чест случај во Австрија, Ирска, Норвешка и Шпанија⁴⁵⁾. И треба да се прави разлика од бројот на партии присутни во парламентот, и од тоа колку места секоја партија има освоено. Индикативен е примерот од следната табела (Табела 1.) изготвен 1982 година⁴⁶⁾:

Табела 1.

Држава	Број на партии што освоиле места	Процент на места во претставничкото тело освоени од најголемата партија
Австрија	3	52 %
Белгија	13	20 %
Данска	9	34 %
Финска	8	26 %
Германија	3	45 %
Ирска	4	45 %
Израел	10	40 %
Италија	12	41 %
Луксембург	6	41 %
Холандија	12	31 %
Норвешка	7	42 %
Шпанија	10	58 %
Шведска	5	48 %
Швајцарија	13	25 %
Просек	8	39 %

Со оглед на тоа колку изразената волја на гласачите е претставена, би можеле да се компарираат Израел и Англија како две спротивности. Се смета дека во Израел

околу 95% од гласачите успеале да ја изберат (да добијат мандат) партијата за која гласале, додека во Англија тој процент е 50%. Другите земји во скалата се наоѓаат меѓу овие два екстрема.

2.8. Односот изборен-партиски систем

Согледувајќи ја тесната преплетеност на овие два сегмента на политичкиот систем, некои автори се обидуваат да изведат поопшти принципи и корелации. Прв меѓу нив е францускиот политиколог Maurice Duverger кој ги формулирал ефектите на изборните системи во три т.н. социолошки закони:

"1. Мнозинското гласање во еден круг стреми кон бипартизам;

2. Пропорционалната репрезентација стреми кон мултипартизам;

3. Мнозинското гласање во два круга води кон мултипартизам ублажен со различни сојузи.⁴⁷⁾

Притоа, и самиот Duverger подоцна го ревидира својот став⁴⁸⁾ и забележува дека изборниот систем сепак е само еден од елементите што ја определуваат структурата на партискиот систем. Имено, по негова оценка "со четири фактори, заеднички за сите земји, може да се објасни постоењето на двопартискиот или повекепартискиот систем во една земја: историско-културни, социо-економски, идеолшки, како и еден фактор од исклучиво техничка и институционална природа, **изборниот систем**"⁴⁹⁾. Очигледно за Duverger изборните системи имаат пресудно влијание врз моделирањето на партиските системи, додека пак тие во голема мера ги определуваат политичките системи. Вака конципираната тријада *изборен/партиски/политички* систем поттикнува интерес кај цела плеада современици на политичката мисла (Sartori, Liphart, Nohlen, Rae, Riker и др.), кои и ден денес критички и со висок степен на

47) Mons Diverze "Uvod u politiku". Rad. Beograd, 1966, стр. 97

48) Види: Maurice Duverger, *Duverger's Law. Forty Years Later*; kaj Bernard Grofman and Arend Liphart, "Electoral Laws and Their Political Consequences", New York: Agathon Press, 1988, стр. 69-84

49) Stelica Deren Antoljak, "Izborni sistem i Duvergerov zakon", Politicka misao, 2/92, стр. 26

45) Richard Rose, p. 79. Liphart Arend and Grofman Bernard "Choosing an Electoral System" Issues and Alternatives, American Political Parties and Elections, Praeger Publishers, 1984

46) Исто, стр. 80

софистицираност ги преоценуваат, односно реформулираат и реинтерпретираат "социологиските закони" на Duverger⁵⁰⁾.

Sartori опишува еден изборен систем како јак, ако тој врши манипулативно (не во негативна смисла на зборот) влијание врз гласачот, додека ако такво влијание нема или е многу слабо тој систем се објаснува како слаб. Меѓу овие две најоддалечени точки постои скала од различни практични примери. Исто така, партиските системи би можеле да се поделат на јаки и слаби во зависност од тоа дали се како системи структурирани или не. Во нивната меѓузависност и взаемно влијание се среќаваат следните варијанти Табела 2:

Табела 2.

	Јаки изборни системи	Слаби изборни системи
Партиски системи Јаки (структурирани)	Редуцирачки ефект на партискиот систем	Блокирачки ефект на партискиот систем
Партиски системи Слаби (неструктурирани)	Ограничувачки редуцирачки ефект	Без взаемно влијание

Овде Sartori ги наведува следните можни комбинации присутни во практиката: двопартиски механизми (биополарно и сукцесивно менување на едопартиски влади), умерен повеќепартизам (биополарни промени на коалициони влади), поларизиран повеќепартизам (системи кои се карактеризираат со мултиполарен натпревар, централно лоцирани коалиции и антисистемски партии). Се тврди дека еден "нечист" пропорционален систем би умеед да го редуцира бројот на покрупните партии во една земја на 3 до 4 појаки партии - кој формат би довел до креирање на умерен мултипартизам, ако тековната политика не доведува до високо вжестување на страстите. Онаму каде пропорционалниот модел делува манипулативно (што значи индиректно интервенира во јакнењето на партиите, на пример) ефектите имаат

рестриктивно влијание. Проценка е дека релативно чистиот или чистиот пропорционален систем доведува до партиски формат на 5 до 7 партии.

Системот на партиски плурализам не е во состојба сам по себе да дејствува во создавањето на бипартиски систем, туку тој може само да помогне во одржувањето на постојниот таков систем и долгорочно гледано да креира бипартизам само во случај да постојат такви две потенцијално структурирани партии, и ако изборното тело одолева на притисоците на поголема партиска фрагментација. Двопартискиот систем е невозможен под било каков изборен модел ако постојат расни, лингвистички, национални, идеолошки и други малцински разлики за кои не постои можност да бидат репрезентирани само преку две партии. Во тој случај, нужните промени би биле кон системско структурирање, тоест создавање на структурно посилни партии со посебно внимание при креирањето на изборните единици (што како решение би било актуелно за нашата држава). Географската концентрација на специфичните групи би можела да помогне во одредени случаи, но тоа би било на штета на други партии кои се дисперзирани на пошироката територија. Во оваа смисла, би требало да се повтори дека, не постои шанса мнозинскиот систем кој досега се применуваше кај нас да произведе бипартизам, заради хетерогеноста на македонското општество.

3. Состојбата во Република Македонија

Како што спомнавме во воведот, централно место во оваа студија е анализата на изборниот систем на Македонија и искуството од негово практикување. Токму тоа искуство е контекстот во кој ќе се обидеме да ги определиме оние варијабли кои се јавуваат како клучни во утврдувањето на појдовните параметри во обликувањето на идниот домашен изборен систем. Неговото реконструирање и градење во време со сите белези на историски пресврт, како и нараснатиот притисок на политичките сили, резултира со своевидно озаконување на настанатите политички промени. Во оваа смисла, постојниот Изборен закон за пратеници на Македонија, во чии нормативни решенија јасно се воочува степенот на достигнатата демократизација, како и односот на поли-

⁵⁰⁾ Види William H. Riker, "Duverger's Law Revisited" i Giovanni Sartori, "The influence of electoral systems: Faulty Laws or Faulty Method?" Bernard Grofman and Arend Lijphart "Electoral Laws and Their Political Consequences", New York: Agathon Press, 1986, стр 19-41 Исто така види Dieter Nohlen, *ibidem*, стр 235

тичките сили⁵¹⁾, претставува меѓник и стожер во овој процес на транзиција, бидејќи неговите импликации не се сведуваат само на изборниот чин. Имено, изборните правила содржани во овој Закон, во извесна мера непосредно ја обликуваат структурата на македонскиот политички простор во кој се одвиваат политичките процеси и односи.

Токму сите овие моменти треба да се земат предвид кога се вреднува реформата на изборниот систем кај нас. Во почетокот на процесот на транзиција изборната реформа не можеше да биде радикална и целовита поради се уште доминантната улога на Сојузот на комунистите и недоволно развиената лепеза на новите, алтернативни политички сили. СК и другите општествено политички организации, што реално беа сведени на негова трансмисија, решително се залагаа за мнозински изборен систем. Оваа партија која веќе имаше изградена организациона структура, а и можност за контрола врз медиумите, сметаше дека мнозинскиот принцип ќе и обезбеди задржување на власта и сигурна победа. Опозицијата, пак, бараше пропорционални избори, во кои гледаше единствена шанса за влез во парламентот и сметаше дека само тоа начело овозможува праведно политичко претставништво на сите делови од изборното тело.

Беа водени бурни расправи и полемики за ова прашање, како во научните кругови, така и меѓу самите политички партии. Респектирајќи ги предностите и слабостите на применуваните изборни системи во распределувањето на мандатите, како и фактот дека не е можно овие системи механички да се пренесат од едно општествено економско и политичко милје во друго, во конечната одредба за мнозинскиот изборен систем, пресудно влијааа интересите и проценките на владејачката партија. Нашиот законодавец сметаше дека токму мнозинскиот принцип - *релативно мнозински избори во два круга*⁵²⁾, во најголем степен одговара на актуелните општествено економски и политички состојби.

51) Меѓу околностите и условите кои имаа влијание во евалуирањето на изборните решенија пресудно значење меѓу другите имаа 1) доминантната улога на СК како владејачка партија, 2) недостојност од искуство со компетитивни избори, односно демократската традиција, 3) недоволна кореспонденција со научно релевантна литература, 4) неформална партиска арена, 5) сепуште не беше до крај завршен процесот на осамостојување и дозрорување на статусот на државност на бившите Ју-републики.

52) "За претставник е избран кандидатот кој добил мнозинство гласови од избирачите кои гласале во изборната единица, под услов бројот на гласовите што ги добил да не е

Овој принцип беше предочуван како нужен услов во структурирањето на македонскиот демократски политички поредок. Покрај другото, интенција беше, во услови кога процесот на политичка плурализација сè уште не е завршен, да се обезбеди концентрација на политичките партии⁵³⁾ и создавање услови за стабилно функционирање на парламентот и владата. Кога партиската сцена е недефинирана се очекува дека избирачите ќе се определуваат повеќе инцидентно, непредвидливо, па дури во голема мера нивната одлука да се поведе по личноста на кандидатите, независно од нивната партиска определеност. Законодавецот сметаше дека на ваков начин им се дава реална шанса и на независните кандидати кои учествуваа во изборите. Исто така, се сметаше дека овој модел носи перспектива за надминување на поделеностите по национална основа, религија и слично, и ги отстранува сите оние опасности кои се можни доколку се примени пропорционалниот изборен систем, а тоа е пред се создавањето на две главни, поларизирани, политички спротивставени групации по национална основа. Посебно се истакнуваше техничката поедноставеност на мнозинскиот модел и неговата транспарентност за јавноста.

Секако ова не помина без критики од страна на помалите политички партии, што е и разбирливо, бидејќи се работеше за прашање на нивна поголема или помала застапеност во Парламентот. Според нив, оваа одлука имаше тално значење, зашто од тоа зависеше кои од изборните партии ќе го добијат статусот на легислативни партии⁵⁴⁾. Најчестите критики што беа упатувани на овој модел се сведуваа на тоа дека тој им погудува на интересите на дотогашните доминантни политички сили, кои всушност го преферираа овој принцип за да си обезбедат уште поцврсти позиции.

помал од една третина од вкупниот број избирачи според избирачкиот список... На повторно гласање (втор круг гласање) можат да учествуваат оние кандидати кои во првиот круг на гласање добиле помалку 7% гласови од избирачите кои гласале." Види: чл 54 ст 1 и ст 3 од Законот за избор и отпозив на пратеници и одборници на СРМ, 1990⁵³⁾.

Тоа е време кога, непосредно пред изборите, бројот на политичките партии речиси секоедневно се зголемуваа (околу 18 политички партии и разни други здруженија), па се сметаше дека мнозинските избори ќе ја елиминираат опасноста од "атомизиран плурализам".

54) Види: Ivan Grdesic: Izborni u Hrvatskoj - biraci, vrednovanje, preferencije, vo "Hrvatska u izbornima 90", Naprijed, Zagreb, 1991, стр.88

Искуството од изборите во Македонија го потврдија правилото дека во процесот на политичките иновации имплементирањето на одделни изборни модели не значи и гаранција во остварувањето на ефектите на аспиративниот модел. Исходот од распределбата на пратеничките места по првите избори во Парламентот на Македонија некако ги релативизира очекуваните "предности" на мнозинскиот изборен систем. Поточно, политичките ефекти од примената на мнозинското начело во дистрибуирањето на пратеничките места во Собранието на РМ, во првите повеќе партиски избори беа дивергентни на претпоставениот модел. Така наместо двопартиски имавме полицентричен парламент од малцински партии, со што отсутствуваа и структурални претпоставки за формирање стабилна еднопартиска влада.

Токму ваквото искуство беше причина што меѓу првите и вторите избори одново се актуелизира размислата, дали применетиот модел е оној "вистинскиот", кој најмногу одговара на постојните политички, историски, социјални, културни и други специфичности на земјата. Потребата за усогласување на текстот на постојниот Изборен закон со Уставот на РМ беше причина во Собранието често да се расправа за нова изборна регулатива, односно за пакет изборни закони.

3.1. Политичките ефекти на изборниот систем на Македонија во 1990 година.

Ефектите од примената на мнозинското начело во дистрибуирањето на пратеничките места во Собранието на РМ, во првите повеќепартиски избори, ниту одалеку не беа блиски на аспиративниот модел, како што е воочливо од подолу приложената Табела 3.⁵⁵⁾

1. Општо прифатено е дека мнозинските избори главно го редуцираат бројот на партиите во парламентот, односно имплементираат двопартиски парламентарен систем. Наспроти ваквата пресумпција на моделот, искуствата во првите избори беа сосема поинакви.⁵⁶⁾ Имено, ниедна партија по изборите

Табела 3.

Име на партијата	Места во Собранието во 1990	Места во Собранието во 1994
ВМРО-ДПМНЕ	38 (31,67%)	
СКМ-ПДП	31 (25,83%)	
ПДП	17 (14,17%)	10 (8,33%)
Сојуз за Македонија		87 (72,50%)
Сојуз на реформски сили	11 (9,17%)	
Сојуз на реформски сили и Млада демокр. и прогресивна странка	6 (5%)	
Социјалдемократска партија		
Странка на Југословените	2 (1,67%)	
Соц. партија СРСМ и Млада прогр. дем. Странка	1 (0,83%)	
Независни кандидати	3 (2,50%)	7 (5,83%)
Социјалистичка партија	4 (3,33%)	1 (0,83%)
Либерална партија		5 (4,17%)
НДП	1 (0,83%)	4 (3,33%)
ПДП-НДП	5 (4,17%)	
ДП на Македонија (Тетово)		1 (0,83%)
ПЦЕР	1 (0,83%)	1 (0,83%)
Социјал-демократска парт. на Македонија		1 (0,83%)
Соц. Демокр. Сојуз на М		1 (0,83%)
ДПТ и Партијата на Исламски пат		1 (0,83%)
СДС и Либерална партија		1 (0,83%)

не успеа да обезбеди апсолутно мнозинство во Парламентот. Најбројната партија ВМРО-ДПМНЕ заедно со СКМ-ПДП имаше само 57,8% од пратеничките места. Присуството на третата по бројност партија ПДП заедно со Сојузот на реформските сили, како четврта партија не е за потценување. Но и покрај ова вкупниот број пратенички места на четирите најбројни партии во Парламентот беше помал од 90%⁵⁷⁾. Така, дво-партизмот беше сведен на извесно редуцирање на бројот на

редуцира на 372 кандидати и 3 независни, односно на 3 кандидати по изборна единица во просек 57)

Douglas Rae емпириски ја потврдува причинско последицната поврзаност меѓу мнозинските избори и двопартискиот. Тој прецизно го дефинира двопартискиот парламентарен систем како систем во кој најсилната партија нема повеќе од 70% на мандатите а две најбројни партии имаат најмалку 90%. D. Rae: *The Political Consequences of Electoral Laws*, New Haven, Conn: Yale U Press, 1967, стр. 57

⁵⁵⁾ Во табелата се содржани освојените пратенички места по партии и истите се изразени процентуално во однос на вкупниот број на места во Собранието

⁵⁶⁾ Секако на овие избори дојде до извесно смалување на бројот на кандидатите меѓу првиот и вториот изборен круг. Имено од 115 кандидати и 43 кандидатите во првиот круг (значи околу 9,65 кандидати по изборна единица) нивниот број во вториот круг се

изборните партии (18) кои се здобија со статус на легислативни (7 партии). Овие изборни резултати на некој начин ја релативизираа тезата дека партискиот систем е еднострано детерминиран од изборниот модел.

2. Една од претпоставените моделски импликации е и создавање на моноцентричен парламент со доминантно присуство на една партија. Станува збор за партиските односи во Парламентот: мнозинство, малцинство. "Во мнозинските избори се тежнее кон парламентарно мнозинство на една партија или сојуз на партии. Притоа, во суштина станува збор за тоа партијата (сојузот на партии) која не остварила апсолутен број на гласови да биде способна за партиско мнозинство според мандати⁵⁸⁾. Значи, во самиот мнозински изборен систем е вградена извесна диспропорционалност, бидејќи тој го потенцира и засилува мнозинството, а го редуцира и слабее малцинството⁵⁹⁾. Парламентарното мнозинство се создава со извесно пондерирање на добиените гласови (*manufactured majority*)⁶⁰⁾, значи со нарушување на пропорцијата меѓу глас-

58) Dieter Nohlen, *ibidem*, стр. 85-86.
59)

Формулата за диспропорционалност ги собира разликите меѓу процентите на пратеничките места и процентите на гласовите, а потоа тоа се дели со два и добиениот број се одзема од бројот 100. Се работи за формула на John Loosemore и Victor Hanby каде индексот што оваа формула го пресметува е нешто изменет од оној којшто го предлага авторот Rae. Имено, овој индекс (D) ги елиминира проблемите што се јавуваат при пресметувањето на поединечните разлики на таканаречените "останати" партии, кој проблем се јавува во формулата на Rae. Според тоа, вредностите добиени од ваква утврдена релација, се показател на степенот на диспропорцијата меѓу гласовите и мандатите

Партија	Добив глас	%	Освоени мандати	%	Δ
ГДП	162 642	16,9	17	14,17	-2,73
СКМ-ГДП	243 259	25,31	31	25,83	+0,52
Странка на Југословен	13 331	1,38	2	1,67	+0,29
НДП	4 105	0,42	1	0,83	+0,41
ВМРО-ДПМНЕ	238 367	24,80	38	31,67	+6,87
Сојуз на реформ сили	135 835	14,13	11	9,17	-4,96
Социјал парт на Маке	44 977	4,68	3	3,33	-1,35
Независни кандидати	12 769	1,32	3	2,50	+1,18
ПЦЕР	3 951	0,41	1	0,83	+0,42
ГДП-НДП	63 446	6,6	5	4,17	-2,43
Сој на реф сили и Мла					
демок парт стр и СПМ	38 297	3,98	7	5,83	+1,85
ВКУПНО	960 989	100%	120	100%	

60) Овој термин за прв пат го употребува авторот Rae кој ги опишува четирите можни резултати на изборите 1) заробено мнозинство /*geated majority*/ на пратеничките места од партија што освоила и мнозинско гласови; 2) фабрикувано мнозинство во претставничките тела освоено од партија што добила помалку од мнозинство гласови; 3) при-

совите и мандатите. Имено, механичките фактори, наспроти психолошките ја играат пресудната улога во генерирањето парламентарни и фабрикувани мнозинства. Кај нас ниту една од партиите не доби мнозинство во гласови, ниту мнозинство при алокацијата на пратеничките места (*природно малцинство*). Изразитите поделби (национални, социјални, идеолошки, религиозни, јазични и др.) дојдоа до израз и во определбата, односно поделбата на изборното тело, што резултира во соодветна структура на Собранието, односно шест ефективни парламентарни партии (N = 6). Со тоа, парламентарното мнозинство, бидејќи не беше постигнато преку мнозинското начело, мораше да биде дополнително создавано со разни договори и коалиции меѓу легислативните партии. Тоа не беше едноставно во услови кога парламентарното мнозинство го сочинуваа партии кои беа крајно хетерогени, па и исклучиви во своите провениенции и аспирации. Имено, меѓу четирите први партии две (втората и четвртата) беа со комунистичка и две партии со некомунистичка провениенција (првата и третата). Во таа смисла беше и разбирлива коалицијата меѓу СКМ-ГДП и Сојузот на реформските сили, додека меѓу двете водечки национални партии, ВМРО-ДПМНЕ и ГДП евентуално коалирање беше невозможно. Но тоа не ја исклучи можноста подоцна, заради специфичен сплет на околности, од прагматични мотиви двете партии со комунистичка провениенција да одлучат во формирањето на Владата како партнер да ја вклучат и партијата ГДП.

Фактот што во македонското Собрание ниедна партија немаше доминантна позиција за самостојно да одлучува, партиите многу често беа принудени во одлучувањето да обезбедат повеќепартиска поддршка или консензус. Сето тоа ја усложнуваше работата на ова тело, а многу често се одложуваше процесот на донесувањето на политичките одлуки, што се покажа како многу ризишно кога станува збор за одлуки од витално значење или од неопходна природа. Тоа беше и причина што некои партии ја искористуваа ургентноста или значајноста на одлуката што

родно малцинство /*natural minority*/ каде што ниедна партија не освојува мнозинство гласови и пратенички места и 4) вештачко малцинство /*artificial minority*/ каде што една партија добива мнозинство гласови, но не и мнозинство пратенички места. Види: D. Rae, *ibidem*, стр. 74

беше во собраниска процедура за да издејствуваат одделни отстапки.

3. Иако е правило мнозинските избори да резултираат во стабилни мнозински влади, во првите повеќепартиски избори кај нас изостана и овој ефект. Имено, на почетокот заради отсуство на структурни претпоставки за формирање стабилна еднопартиска влада - наместо моноцентричен имавме полицентричен парламент: од "малцински" партии - привремено излезот се побара во формирањето непартиска таканаречена - експертска влада, повеќе или помалку партиски обоена, а на крајот по истекот од една ипол година и беше изгласана недоверба, и се замени со нова коалициона влада.

3.2. Генеа на вторите конкуритивни избори-краток осврт на Предлог-законот за избор на пратеници од 1994 г.

Искуството од изборите во Македонија го потврдија правилото дека во процесот на политичките иновации имплементирањето на одделни изборни модели не значи и гаранција во остварувањето на ефектите на аспиративниот модел. Исходот од распределбата на пратеничките места по првите избори во Собранието на Македонија некако ги релативизира очекуваните "предности" на мнозинскиот изборен систем. Имено, се случи следново:

1. Меѓу првите и вторите конкуритивни избори во Македонија, наместо очекувањата мнозинските избори да го редуцираат процесот на партиска фрагментација, се промовираа, покрај веќе регистрираните дваесетина политички партии, уште четириесетина нови. Ова секако говори за изразита атомизација на партискиот систем на Македонија, кој сѐуште не е структуриран и профилиран. Бидејќи повеќепартискиот живот во Македонија нема подолга традиција (слободно може да забележме никаква), а и постојните политички партии не се структурирани во силни и стабилни организации, меѓу чии политички програми нема јасно разграничени меѓи, се случи извесен број избрани претставници во Собранието на РМ, без да го изгубат пратеничкиот мандат, да ги напуштат партиите преку кои, по завршувањето на изборниот натпревар, го стекнаа правото да учествуваат во

алокацијата на пратеничките места⁶¹). Фактот што процесот на партиско сегментирање, во изминатиот четиригодишен период, не се забави, туку доби во интензитет, ја актуелизира дилемата дека фаворизирањето исклучиво на мнозинското начело на претставување делува ограничувачки спрема бројните вонпарламентарни партии.

2. Македонија е хетерогена држава во која живеат различни етникуми, со различен процент на присутност, кои меѓусебно се разликуваат по конфесионални определувања (убедувања), културни белези и др. Во таа смисла, од регулирањето и разрешувањето на политичкото претставување на малцинствата зависи, пред се, политичката стабилност на нашата држава. Оттаму, мнозинскиот принцип, како единствен во конституирањето на највисокото претставничко тело, делува фрустрирачки за оние етнички групи кои само во пропорционалното претставување (со исклучиво ниска прохибитивна клаузула) гледаат шанса за влез во оваа институција.

3. Во оваа фаза од развојот на партискиот систем евидентен е расцепот на македонскиот политички простор, односно политичка поларизација на два спротивставени блока - национален и граѓански. Заради високата поларизација меѓу партиите, особено на линијата на етничката поделеност, националната припадност има одлучувачко влијание во обликувањето на политичките ставови на граѓаните. Имено, интересот на одделно малцинство е исклучива оска на интеграција на интересите во политичката сфера, па затоа примената на чистиот мнозински принцип може да е неприкладен во стабилизирањето на демократскиот поредок на Македонија. Впрочем, во услови на т.н. *cross-cutting cleavages* (линии на поларизации кои се вкрстуваат - религиски, јазични итн.) мнозинските избори ги заоструваат центрифугалните односи и имаат дезинтеграциска сила⁶²). Очигледно во дизајнирањето на изборните решенија законодавецот не може да го пренебрегне фактот *субкултурен плурализам* (Dahl) како белег на македонската држава⁶³).

61) За ова види повеќе кај Славо Милосавлевски: Собранието на Република Македонија 1990-1994, Дијалог бр. 6, 1994г., Скопје, стр. 65-66.

62) Види Dieter Nolten, *Vecinski izbori i razmerni izbori*, Politicka misao, br. 4/90, стр. 198.

63) "Сето тоа ја потврдува оценката дека за југословенските општества, како и за оние републичките, може да се зборува како за "сегментирани расцепи" (H. Ecstein) или "суб-

4. Македонскиот изборен корпус нема јасна изборна ориентација и политичките партии не се втемелени во изборното тело, што резултира со отсуство на изразена партиска идентификација. Имено, во услови на непостоене традиција на конкуритивни избори, во кои македонскиот граѓанин можел да избира меѓу кандидати на различни партии, не може да се очекува да бидат воспоставени потрајни релации меѓу политичките партии и делови од изборното тело, кои би произлегувале од одделни социјални, религиозни, идеолошки или други поделби. Ова секако го усложнува можното прогнозирање на исходот од изборите, што влијае на подготвеноста на легислативните партии за порадикални измени на постојните изборни решенија. Поткрепа на ова тврдење е менливо-то гласачко расположение на граѓаните меѓу првиот и вториот круг во 1990 година. Имено, гласачите го приклопија својот глас кон поизразено националната партија, како реакција на соодветниот изборен исход во Босна и Херцеговина, како и масовната поддршка на, во тоа време, хомогеното албанско изборно тело, која им обезбеди мандат уште во првиот круг на нивните кандидати.

5. Примената на мнозинското начело во првите повеќепартиски избори можеби не доведе до значителна диспропорција меѓу добиените гласови и поделените мандати, но тоа не значи дека е отстранета опасноста од евентуална натпретставеност на некои партии, а особено коалиции, со што се доведува во прашање начелото на еднаквост на изборното право.

Токму сите горе споменати сознанија, а и потребата за усогласување на текстот на постојниот Изборен закон со Уставот на РМ, беа причина во Собранието често да се расправа за нова изборна регулатива⁶⁴⁾, односно за пакет

културен плурализам" (R. Dahl), што е битен факт за кој мора да води сметка "уставниот инженеринг". Владимир Говти, Југославина на прекретници. Југословенски институт за новинарство Београд, 1991 стр. 55

64) Со донесувањето на Уставот на РМ (1991г.) се поставиа нови основи на политичкиот систем што ја наложил потребата меѓу другото од усогласување на постојниот Закон за избор и отпави на пратеници и одборници на СРМ. Од тие причини во чл 10 од Уставниот закон за спроведување на Уставот на РМ се предвидува обврска за донесување на нов Изборен закон. Во тој контекст Владата се појави како подлагач на Законот за изменување и дополнување на Законот за избор и отпавување на пратеници и одборници на СРМ (22 07 1993г.) и на неизнито барање тој требаше да се донесе по нивна постапка. Вакавиот барање на Владата не се прифати. Година дена подоцна овој Предлог во рамките на пакетот изборни закони, се најде на редовна расправа пред пратениците на Собранието

изборни закони. Предлогот на новиот Изборен закон за избор на пратеници делумно респектираше некои од спомнатите искуства, но во поголем дел, особено оние кои се однесуваа на начинот на поделбата на мандатите беа детерминирани со партиската конфигурација на највисокото законодавно тело. Официјалниот предлагач на новиот Изборен закон наместо чист мнозински модел промовира мнозински, комбиниран со елементи на пропорционален изборен систем. Имено, и понатаму, според Предлогот, 120 пратенички места се пополнуваат со примена на мнозинското начело, но со имевни модификации, додека за 20 дополнителни пратенички места е предвиден пропорционалниот принцип⁶⁵⁾.

• Процес на номинација

Според Предлогот, право да номинираат кандидати за избор на пратеници во секоја униноминална изборна единица или за територијата на Републиката, како единствена плуриномина изборна единица, имаат регистрираните политички партии со најмалку 3000 членови, наместо 1500 членови како што предвидува постојниот изборен закон. Притоа, не е утврдено попрецизно како ќе се докажува членувањето во партиите. Ова право го имаат и помалите регистрирани политички партии, како и граѓаните, преку собирање потписи (најмалку 300) од избирачите, но само во униноминалните изборни единици. Вклучувајќи го и граѓанинот во фазата на кандидирање, дадена е можност тој, како политички неопределена единка, да располага со овој дел од изборното право. Не навлегувајќи во оценката за шансите за успех што ги имаат индивидуалните кандидатури, сепак тоа е индикатор за демократизирање и отвореност на фазата на кандидирање.

• Изборни единици

Предвидени се два типа на изборни единици: 120 униноминални изборни единици, во кои се избира врз основа на мнозинскиот принцип и една плуриноминална изборна

65) Бројот на пратеничките места во Собранието на РМ, според Уставот, не е фиксиран, имено "Собранието го сочинуваат од 120 до 140 пратеници" Устав на РМ, 1991г., чл 62 ст 1

единица, односно тоа е територијата на целата држава со вкупно 20 мандати кои се дистрибуираат по пропорционален принцип.

• **Како се гласа и утврдувањето на резултатите од гласањето**

Комбинирајќи ги двата принципи на избор, Предлагачот пропишува конструкција од два гласа, што секако е важна новина, бидејќи дава можност на избирачот да ги подели своите гласови (т.н. *splitting* на гласови) меѓу изборните листи на партиите за територија на Македонија и кандидатите во својата изборна единица. Значи, избирачот има можност да изрази две различни преференции во изборот на претставници за еден изборен орган. Така, може да гласа, за поединец-кандидат на униноминална изборна единица, кој (кандидатот) не мора да припаѓа на истата партијата, на која, пак, на национално ниво, и го доделува вториот глас.

Во алокацијата на 120 пратенички места се применува мнозинскиот принцип. Имено, мнозинските (релативни) избори и натаму се остваруваат во два изборни круга, а новина е што во вториот круг гласање би учествувале само два кандидата кои во првиот круг добиле најголем број гласови⁶⁶⁾, а не и оние кои го оствариле изборниот праг од 7% како што е утврдено со актуелниот изборен закон. Значи, во Предлогот, учеството во вториот круг не се условува со дополнителна прохибитивна клаузула.

Дваесет мандата се дистрибуираат врз основа на пропорционалното начело, односно избирачот гласа само за една изборна листа од списокот на изборните листи. Притоа, конечниот редослед на предложените кандидати на листата (т.н. врзана листа) го прават политичките партии, по распределбата на мандатите на секоја од нив, со што на некој начин се ограничува слободата на гласањето, односно избирачот не е "господар" на резултатот од гласањето, а тоа ја нарушува транспарентноста на изборната операција.

Според Предлогот, алокацијата на мандатите се остварува со примена на **квотата Hare**. Спомнатата квота претставува количник меѓу вкупниот број важечки гласови (Г) и бројот на мандатите (М) и таа во начело тежнее кон егзактна пропорционалност.

$$\text{Вкупен број важечки гласови (Г)} \quad \text{Изборен количник} \\ \text{-----} = \text{или квота Hare} \\ \text{20 (мандати) (М)}$$

Според оваа квотна постапка (или постапка на изборен број) партиите добиваат пратенички места според освоениите квоти, а останатите места се делат меѓу партиите со најголем остаток на гласови. Значи, на секоја листа и припаѓаат онолку пратенички места колку што пати изборниот количник се содржи во дадените гласови за листата. Секако, можно е да останат нераспределени мандати (што е недостаток во примената на квотата), па во тој случај е предвидена дополнителна поделба. Вишокот гласови за секоја листа на кандидати би се распределил според *D'Hondt* формулата.

Во овој контекст при распределбата на пратеничките места се предвидува изборен праг на елиминација од 5% од вкупниот број важечки гласови на избирачите во Републиката. Секако, ваквото решение е неповолно за малите политички партии кои и онака тешко обезбедуваат пратенички мандат, а ги фаворизира доминантните партии. Иако не е спорно дека сам по себе изборниот праг не е иманентен на суштината на пропорционалното претставување, сепак неговото предвидување наоѓа извесна функционална аргументација.

Меѓутоа, сите партии немаа идентичнивидувања за промовираните принципи во дистрибуирањето пратенички места. Така, најголемата опозициона партија ВМРО-ДПМНЕ, а и извесен број независни пратеници⁶⁷⁾, инсистираа исклучиво на мнозински избори. Имено, сметаа дека овој дел од предлогот на новиот изборен закон не треба да претрпи

66) "За претставник е избран кандидатот кој добил мнозинство гласови од избирачите кои гласале во изборната единица, под услов бројот на гласовите што ги добил да не е помал од една третина од вкупниот број избирачи според избирачкиот список." (чл 54 ст.1) Законот за избор на пратеници и одборници... ова решение е задржано и во Предлогот.

67) Види записник од 74 седница на Собранието на РМ. Независниот пратеник Тодор Петров имаше поднесено амандман со кој во Собранието и натаму би се избирале 120 пратеници врз мнозински принцип, спротивно на решението понудено во чл 65-е од Предлогот "Во Собранието на РМ 20 пратеници се избираат врз основа на пропорционалниот систем". Идентичен став имаа и другите независни пратеници, кои сметаа дека пропорционалниот принцип го поттикнува етничкото хомогенизирање и нестабилност на владата

посушществени измени. Поинакво мислење имаа некои од пратениците на коалициониот партнер ПДП кои се залагаа за мешовит модел во кој дел од пратеничките места (бројот на мандати помал од утврдените 120 во официјалниот предлог) би се пополнивале со мнозинското начело, а нешто поголем број пратенички места, од утврдените 20 во предлогот, со пропорционален принцип⁶⁸⁾. Воедно тие бараа и редефинирање на Законот за изборни единици. Во текот на јавната расправа беа консултирани и претставници на вонпарламентарните партии кои главно се залагаа за зголемување на бројот на мандати кои би се распределиле со употреба на пропорционалното начело.

Од целиот пакет изборни закони, согласност се постигна само за Законот за избор на Претседател на државата и Законот за политичките партии⁶⁹⁾. Останатите акти - Законот за изборни единици и Законот за изборни списоци - воопшто не влегоа во процедурата за расправа, додека Законот за избор на пратеници не се прифати заради неспремност на позицијата и опозицијата за компромиси и отстапки. Премерувајќи ги можните последици од понудените изборни решенија, кои според нивно сознание би имале негативни последици за нив, тие не постигнаа согласност за порадикални промени на овој нормативен акт. Притоа, нужна согласност неможеа да постигнат ни партиите во власта. Оттаму, есенските избори за пратеници на Собранието на РМ во 1994 година стартуваа со стариот Изборен закон.

3.3. Избори - 1994 година, споредбени искуства

Првите компетитивни избори, од една страна, го означуваа создавањето на автохтониот изборен систем на Македонија која сеуште докрај ги немаше раскинатото нишките со

⁶⁸⁾ При тоа и самите пратеници на ПДП не беа единствени за тоа колкав број мандати би се дистрибуирале според мнозинскиот, односно пропорционалниот принцип. Така на пратениците Халили, Зибер, Алиу и др. се залагаа за 100 мандати поделени со мнозинското начело, а 40 со пропорционалното. Пратеникот Муртези, а и пратеници на НДП сметаа дека наредната партиципација на граѓаните ќе се оствари ако половина (70) пратеници се избират според мнозинскиот, а другата половина (70) според пропорционалниот. Имаше и предлог за избор на 140 пратеници (Емили) исклучиво со примена на мнозинското начело.

⁶⁹⁾ Закон за избор на Претседател на РМ, Службен весник на РМ, 21.04.94; и Законот за политички партии, Службен весник на РМ, 05.08.94.

Југословенската федерација, а од друга страна, претставуваа најрадикален облик на рушење и дефинитивно напуштање на еднопартискиот хегемонизам. Вторите по ред демократски избори во Македонија, се остварија во релативно поинаква политичко-историска ситуација, бидејќи Македонија веќе е самостојна, независна и суверена држава, меѓународно призната и засега надвор од виорот на војната. Ориентирајќи се кон пазарна економија постепено создаде услови за трансформација на сопственоста. Исто така, релативно успешно ја надмина старата политичка идеологија, а македонскиот граѓанин како учесник во изборите веќе е ослободен од многу предрасуди напластени во неговата свест со кои го обременила монистичката парадигма од развитокот на оваа држава. Имено, четирите години искуство на парламентарно живеење на некој начин овозможува граѓанинот-избирач, покритички да ја вреднува реалноста и однесувањето на партиските актери.

Покрај овие, секако дека има и други битни разлики меѓу овие избори и оние од пред четири години, тука би набележале некои од нив:

- Истовременост на изборните кампањи за Претседател на државата и за пратеници во највисокот претставничко тело. Во отсуство на соодветна регулатива, Претседателот на државата на претходните избори беше избран од страна на пратениците, а не на непосредни избори, како што тоа подоцна го регулира Уставот на РМ. Но, според Уставот мандатот на Претседателот е пет години, додека на пратениците четири, што значи кампањите за нивниот избор не мора да се совпаѓаат. Со оглед на фактот што мандатот на Претседателот Киро Глигоров истекуваше негде месец дена по мандатот на пратениците Претседателот на Собранието, кој по Уставот е овластен да ги распишува изборите⁷⁰⁾, ги објави едновременно претседателските и пратеничките избори. И покрај острите партиски полемски што ги испровоцира ваквата одлука, Уставниот суд сметаше дека не постојат правни пречки за истата. Секако, во овој контекст не треба да се пренебрегне фактот дека претседателските избори во извесен степен влијаат и на исходот на пратеничките избори. Имено, ако претседателските избори се мнозински и се одржуваат во исто време со пратеничките, тогаш посланите

⁷⁰⁾ Види чл 67 ст 4 од Уставот на РМ

политички партии имаат предност во натпреварот за избор на претседател на државата, а оваа предност постои тенденција да биде изразена и во пратеничките избори.

Во Законот за избор на Претседател на РМ е промовиран апсолутно мнозинскиот изборен модел, и тоа во два круга. Поточно за Претседател на Републиката е избран кандидатот кој добил мнозинство гласови од вкупниот број избирачки записани во општниот избирачки список⁷¹⁾. На 16.10.94 година изборите за Претседател на РМ стартуваа со двајца кандидати. Кандидатот на позицијата беше избран со значајно мнозинство уште во првиот круг. Имено, од 77,76%⁷²⁾ избирачи од Општиот избирачки список, кои го искористиле своето изборно право, 52,44% гласаа за кандидатот Киро Глигоров, додека неговиот против кандидат Љубиша Георгиевски доби 14,47% од гласовите. Секако вреден за спомнување е и податокот дека 130.133 (околу 11%) гласачки личниџа се утврдени како неважечки, и тоа најмногу во изборните единици каде што мнозинството од граѓаните се Албанци.

• На вторите повеќепартиски избори за Собранието на РМ за 120 пратенички места се кандидираа 1.766 кандидати, или во просек секоја униоминална изборна единица имаше 14,7 кандидати. Кандидатурите на 1.482 кандидати беа обезбедени од 37 политички партии, а 284 беа независни кандидати. Иако може да се зборува за извесна позитивна корелација меѓу степенот на политичкиот плурализам и демократичност со бројот на политичките партии сепак не е исклучено ова да делува и контрапродуктивно, односно да има т.н. ефект на супермаркет. Поточно, големата понуда на

партии и кандидати на некој начин ја обезвреднува можноста за избор меѓу вистинските опции, бидејќи избирачот едноставно не е способен да ги воочи суштинските разлики меѓу партиите и нивните програми. Во оваа смисла можеби придонесе и фактот што повеќето од партиите промовираа идентичен систем на вредности (правна држава, пазарно стопанство и приватизација, парламентарна демократија) операционализиран во нивните програмски заложби кои свој *background* објективно имаа во првите избори, но и понатаму да се инсистира на истите, без нивно евентуално идно доградување, значи враќање на појдовни позиции без чувство за реалност

• На изборите 1990 година меѓу двата круга се случи пресврт. Така, најсилната легислативна партија ВМРО-ДПМНЕ која во првиот изборен круг освои само 11,5% од гласовите, релативно парламентарно мнозинство стекна дури во вториот круг (31% од гласовите, односно 38 мандати). Во изборите 1994 година веќе во првиот круг е решен исходот-кандидатите на Сојузот за Македонија - коалиција од три политички партии Социјал-Демократскиот Сојуз на Македонија, Либералната партија и Социјалистичката партија на Македонија, доби најголема поддршка од избирачите. Седум кандидати на Сојузот обезбедиле мандат уште во првиот круг⁷³⁾, а во речиси осумдесетина изборни единици неговите кандидати имаа предност во однос на кандидатите на другите партии. Ако учеството на добиените гласови на Сојузот (21,43%) во вкупниот број на избирачи евидентирани во Општиот избирачки список се спореди со поддршката што ја доби нивниот кандидат за Претседател на државата (52,44%) очигледна е спротивставеноста меѓу изборната одлука за Претседател на РМ и одлуката за пратеничкиот состав на Собранието. Имено, македонскиот граѓанин-избирач манифестираше покритички став кон работата на тогаш актуелната влада зад која стоела пратениците на позицијата. Но и покрај овој расчекор, сепак Сојузот за Македонија доби релативна поддршка од изборното тело која му обезбеди апсолутно мнозинство во Собранието на РМ. Од една страна, тоа беше заради довербата во кандидатот за

71) Види чл 11 од Законот за избор на Претседател на Република Македонија. Сл весник бр 20/ 94г. Во колку во првиот круг ниту еден кандидат не го добил потребното мнозинство гласови за Претседател на Републиката, во вториот круг се гласа за двајца кандидати кои во првиот круг гласане добиле најмногу гласови, при тоа изборот е валиден во колку во вториот круг учествувале повеќе од половината избирачи (чл 12) што се однесува до правото на номинација на кандидати за Претседател. Законот тва можност ја дава на најмалку 10 000 избирачи или најмалку 30 пратеници. Така пратениците во претходниот состав на Собранието ја искористиле оваа можност и предложиле двајца кандидати за Претседател на Републиката. Пратениците од партиите на власт го предложиле како кандидат дотогашниот актуелен Претседател, а пратениците од опозицијата истакнала свој кандидат. Во меѓувреме уште двајца кандидати се обидов да соберат 10 000 потписи за да ги поддржат своите кандидатури, но тоа не успеае да го реализираат во релативно краткиот рок кој им стоеше на располагање.

72) Користени се податоци презентирани во Билтен бр 7 од 26.10.94г

73) Покрај нив мандати во првиот круг обезбедиле уште еден кандидат на Социјалистичката партија кој се кандидирал независно од Сојузот за Македонија и двајца на Партијата за Демократски Просперитет во Македонија

Претседател кој го прифати ризикот да застане зад коалицијата, која последните две години го понесе најголемиот товар на одговорност, а од друга страна, кај поголемиот дел од избирачите не постоеше спремност за некои порадикални промени во идната политика кои ги заговори опозицијата во текот на изборната кампања.

- За главните опозициони партии, ВМРО-ДПМНЕ и Демократската партија, резултатите од првиот круг беа производ на "бројни фалсификати и нерегуларности во првиот круг со кои владејачките структури извршија државен удар во Македонија"⁷⁴⁾. Токму овие аргументи беа наведени како причина за апстиненција на опозицијата во вториот изборен круг. Иако има простор да се говори за одделни пропусти во организирањето на изборите (пред се во избирачките списоци)⁷⁵⁾ од страна на државната администрација, која овој дел на обврските не ги исполни како модерна и ефикасна држава, сепак на ваквиот потег на двете опозициони партии значително влијааа изборните резултати кои беа далеку под нивните очекувања. Бојкотирајќи го вториот круг избори, партиите ВМРО-ДПМНЕ и ДП иако различни по својата провениенција се промовираа како вонпарламентарна коалиција која мобилизирајќи ја јавноста ќе се обиде да создаде претпоставки за предвремени избори.

- За овие мнозински избори може да се рече дека успешно го редуцираа бројот на партиите кои обезбедија влез во парламентот, односно од 37 политички партии, кои истакнаа свои кандидати, девет влегоа во парламентот заедно со седум независни кандидати. Во десет изборни единици изборите беа одлучени уште во првиот круг. Од вкупниот број предложени кандидати во вториот круг учество обезбедија 404 (22,04%) кандидати, од кои 333 на 16

⁷⁴⁾ Види "Пулс", 27.10.1994.

⁷⁵⁾ Имено, Законот за избирачки списоци е донесен уште 1976 г. и остана неадаптиран на промените. Посебно забрзи настанал со корекциите што требаша да се внесат дополнително во Општиот избирачки список заради усогласување со државјанството на Македонија како услов да се има изборно право. Оваа обврска ја преземаа службите на МВР и Заводот за статистика, наместо органите утврдени во Законот, така што и тие понесоа голем дел од вината за непрофесионално извршување на задачите. Исто така причина за дополнителни сомневања се јавија како резултат на бавните и конфузни соопштениеа на Државната изборна комисија. Причини за ова има и во самиот изборен закон кој е неперцептивен во релативност на резултатите од изборите, како и одговорноста од непочитувањето на истите. Види на пример чл 52 од Законот за избор

политички партии и 71 независен кандидат. Така, бројот на кандидатите по изборни единици во вториот круг се намали речиси за пет пати, односно 14,7 : 3,2 кандидати.

- Поаѓајќи од двопартизмот како очекувана презумпција на моделот резултатите од овие избори се многу поблиски до дефинициските својства на моделот отколку претходните. Најсилната политичка партија од Сојузот за Македонија, СДСМ има 50% од мандатите, додека заедно со втората партија по број на мандати има 74%, но сепак 16% мандати помалку од потребните за да може да се зборува за формално задоволување на критериумот за двопартизам според дефиницијата на политикологот Rae. Дури ни заедничкиот број мандати на Сојузот за Македонија не изнесува 90%, односно располага со 80% од пратеничките места. Исто така, благодарейќи на мнозинското изборно начело, каде што победникот добива сè (*winner take all*), Сојузот оствари значителен диспропорциски ефект во однос на освоените гласови (1:3). Имено, подршката од дваесетина проценти на избирачите во првиот круг, односно триесетина проценти во вториот круг, тој ја ефектуира во осумдесетина проценти од пратеничките места.

- Искуството од овие избори, како и претходното, наспроти искустаата на други референтни држави јасно покажа дека не е одржлива тезата за импликациите на мнозинскиот изборен систем врз составот, стабилноста, односно сменливоста на владата⁷⁶⁾. И овојпат отсуствуваа реални претпоставки да се формира стабилна еднопартиска влада. Поточно наместо една партија да го освои мнозинство во парламентот тоа му успеа на Сојузот за Македонија, како изборна коалиција, преку пондирање гласови. Тоа значеше и формирање на коалициона влада во која дополнително влегоа и претставници на партијата ПДП, која беше во составот и на претходната влада. Но веќе по една година, по отворените конфротации меѓу водечките партии во Сојузот, (ЛП и СДСМ), премиерот го најави разидувањето со Либералната партија што имплицираше и реконструкција на Владата.

⁷⁶⁾ "Според тоа нема емпириска евиденција за тезата дека специфичниот изборен систем го олеснува алтернирањето на политичките партии во Владата. Правилното поддежи на конкретните општествени и политички услови од кои зависи дали во конкретниот случај овој или оној изборен систем би можел повеќе да поттикнува алтернирање." Dieter Nohlen, ibidem, стр. 59

Секако, ваквата разврска Сојузот за Македонија го сведе на изборна коалиција која имаше јасно поставена прагматична цел изборните партии наједноставно да го обезбедат статусот на легислативни.

3.4. Кои ефекти треба да ги имплицира новиот изборен модел?

Серијата тешкотии и забелешки што ги следеа последните парламентарни избори, наметнуваат уште поголем мотив и потреба за поаналитички пристап на проблемот. Во креирањето иден изборен систем предност би требале да имаат, пред сè, научните аргументи во однос на дневната политика. Се разбира дека е илузорно партиите да се откажат од својата изборна стратегија и пресметување на нивните најоптимални шанси за победа и предоминантност, но сепак ако се постават пообјективни и поадекватни изборни правила, кои повеќе одговараат на социјалното, политичкото и културното милје во кое се креира моделот, ќе се создадат поинакви шанси за партиска промоција. Потребен е збир на елементи за определена политичка програма и акција, за адекватен настап на "политичкиот пазар на понуда и побарувачка". Не е препорачливо да се зема во обзир само моменталната политичка ситуација и констелација на сили, бидејќи таа може да се покаже како времена за било која партиска групација. Од таму ако се појде од европските мерења и трендови на однесувањето на гласачкото тело, според кои, во речиси сите Европски земји, 1/4 од електоратот постојано покажува променливо гласачко расположение (тн. флотантни гласачи, кои го менуваат мислењето на sucesивни избори), тогаш ова укажување се чини битно. Имено тоа е токму оној критичен број гласачи кои го определуваат конечниот исход на секое гласање (не се знае квантумот на поддршка кај гласачите). Овој факт има посебно значење во нашиот случај, како и во случајот на други земји од Централна и Источна Европа каде што бројот на флотантни гласачи е голем и постојано варира, од причина што сеуште не може да се смета на искристализирана партиска лепеза. Сметамејќи само на овој наведен елемент, се наметнува потребата од обликување на еден систем кој посоодветно би го отсликал

гласачкото расположение заедно со сите негови промени, за да се овозможи поголема мотивираност и одзив на гласачите, се со цел на граѓанинот да му се даде можност да почувствува дека со својот глас навистина реално влијае врз креирањето на власта. Статистички е докажано и во Западно-европските земји дека одзивот на гласачите е забележливо поголем кога е застапен пропорционалниот изборен систем, меѓу другото и заради "психолошкиот" ефект кој се креира кај граѓаните за нивно подиректно учество во решавањето - *кой ќе ги претставува*.

Искуството од повеќепартиските избори кај нас, кои се одржаа два пати според стариот закон, ја воочува дисторзијата причинета со неговата примена. Имено, да се потсетиме на чл. 45 од Законот кој вели дека еден кандидат за да добие мандат уште во првиот круг во определена униоминална изборна единица, потребно е тој да има најмалку 1/3 од гласовите на потенцијалните гласачи. Во колку тоа се случи се поставува прашање за различноста на политичката волја на останатите 2/3. Ова правило уште повеќе се нарушува во вториот круг, во кој се бара релативно мнозинство за победникот. Инаку, во вториот круг, право да учествуваат стекнуваат оние кандидати кои во првиот круг го исполниле предусловот од минимум 7% гласови. Вредноста на индивидуалниот глас на овој начин губи многу и граѓанинот нема чувство дека подиректно влијае врз избирањето на личностите кои него ќе го претставуваат. Се поставува проблемот и на неконцентрирана партиската поддршка, која заради дисперзираноста низ целата територија, може да се случи, да не најде соодветен израз во составот на претставничкото тело. Освен тоа, изборите во два изборни круга се покажуваат како скапа процедура, која бара многу поголемо ангажирање на луѓе и материјални средства, мобилизација на човечки потенцијал, и кои се повторуваат во случаи кога на некои од пратениците им престанува мандатот по сила на законот. Со ова, но и со здобивањето на приближно јасна слика уште во првиот круг на гласањето, се губи интересот на граѓаните кога доаѓа на ред вториот изборен круг. Од таа причина мошне тешко е да се држи тензијата и интересот на гласачите уште две недели, што бара и подолга изборна кампања и пропаганда, активности што исто така се скапи.

Ако прифатиме дека "главна цел на изборите е да обезбедат стабилна институционална рамка за изразување на различни гледишта"⁷⁷⁾ тогаш, пред сè, потребно е претставничко тело кое ќе соодветствува на општествената структура на државата. Значи промовираното изборно начело треба да овозможи во ова тело влез на претставници од сите позначајни групи на социјално-политичката структура, а со цел да се искажуваат на едно место различните ставови во врска со тековните прашања и општествените проблеми. Треба да се земат во обзир сите особености на македонското општество (етнички, религиозни, јазични, културни, класни), историското-политичкото искуство и нивниот одраз врз политичкиот систем и потесно - изборниот систем на Републиката. Постојните групи би требале да имаат свои претставници кои дури и да не играат пресудна улога во донесувањето на конечните одлуки, сепак би биле во состојба конструктивно да учествува во обликувањето на предлозите и решенијата. Во овој контекст секако битни се и степенот на општествен развиток и структура, нивото на политичка култура, постојните односи во власта, шаблоните на однесување на политичките елити, степенот на конфликтност и сл. Онаму кадешто е присутна диверзификацијата потребно е инструментализирано политичко интегрирање кое е воедно репрезентативно и легитимно, со посебна нагласка на неговата ефикасност. Во таа смисла треба да се обликува стабилна коалициона влада која ќе го има мнозинството во Собранието. Потребно е да се најде инструмент на рационално и практично-функционално отсликување на поларизационите оски кои постојат во македонското општество, и во врска со тоа колкав е оптимумот на партии во земјата кој најреално ќе го одразува распоредот на социјалните групи и сили. Целта на моделот е да се избегне истовремено и нестабилноста која би имала своја реперкусија и врз државното функционирање, како и врз статусот на нашата држава гледано меѓународно, бидејќи тој е многу фрагилен. Секако воведувањето пропорционални елементи во постојниот изборен систем не мора да ја доведува во прашање стабилноста на владата, туку изборната реформа може да се обликува во правец на засилување на легитимноста на политичката репрезентација, со што се

зголемува и политичката стабилност на системот и демократијата во целина.

Исто така, неопходно е за поусогласено работење во рамките на владата да се образуваат неколку појакти партии кои ќе го најдат своето место и интерес во владата и ќе можат да соработуваат. Во таа смисла во идниот изборен систем неизбежно да се вградат елементи кои би го поттикнувале јакнењето на партиите, нивната структура и влијание и кои креираат партиски елити, кои при изборни промени имаат реална можност да ротираат и да го преземаат едни на други местото. Стабилноста во постоењето и функционирањето на владата е една од најважните работи за кои мора да се води сметка. Од тоа зависи последователно и стабилноста на државата во целост. Би требало да се очекува и промена во изборната стратегија на политичките партии, како и на нивниот настап пред јавноста во целост. Индиректно се влијае и на внатрешно-кохезионата структура на партиите. Токму политичките ефекти од примената на актуелниот мнозински модел се повод за размисла, колку истиот е адекватен на општествено-политичкиот контекст кај нас. Притоа, ако во вреднувањето на споменатиот модел како клучен методолошки приод го прифатиме укажувањето на Nohlen⁷⁸⁾ дека секој изборен систем треба општо да се вреднува според два критериума: 1. во кој степен го задоволува сопственото начело на претставување и 2. дали одговара на историските и социјалните услови на земјата во која се применува, тогаш слободно може да заклучиме дека и двата овие критериуми актуелниот изборен систем на Македонија не ги задоволува. Со оглед на тоа дека диверзифицираноста на македонското општество никако не би можела да се "збие" и произведе во бипартизам или преголемо окрупнување на само неколку партии, од новиот изборен систем се бара да остварува ефикасно филтрирање на успешните политички елити и да овозможи нивно ефикасно работење во дадените услови.

⁷⁷⁾ Jaegerpeter Rein and Matthew Soberg Shugart. "Designing Electoral Systems" *Electoral Studies* Vol 8, 1979, page 49-58

⁷⁸⁾ Види Dieter Nohlen. *ibidem*, p. 245

3.5. Методолошко поставување на појдовните основи и премиси во симулацијата на различни модели

Со цел да се адаптираат изборните резултати од двата одржани повеќепартиски избора во Република Македонија (1990 и 1994) со моделите што ќе се испробаат, потребно е да се појде од определени претпоставки, кои ќе претставуваат константа во текот на истражувањето.

1. Во примената и симулацијата на пропорционалните формули ќе се поаѓа и ќе се земаат во обзир резултатите од првите изборни кругови. Постапката се оправдува со размислата дека во првиот круг се прикажува послободно изразената изборна преференција на граѓаните, бидејќи објективно земено е подисперзирана. Во вториот круг, изборот е веќе стеснет, што значи дека ако граѓаните не одлучат да апстинираат и да не гласаат за ниеден кандидат кој го натпрлил потребниот праг од 7%, тие имаат поограничено право на преференција. Заради компарација, во некои случаи паралелно ќе бидат приложени и резултатите од вториот изборен круг.

2. Посебно мора да ги нагласиме проблемите кои ги следеа изборите во 1994г., односно бојкотот на опозиционите партии во вториот круг, што секако ги детерминира рамките на интерпретацијата, односно методолошки гледано изборните резултати од вториот круг се нерелевантни за ваква научна анализа.

3. Друг исто така важен момент е и изборниот праг кој би требал да се определи за една партија да ја добие "визата" да биде претставена доколку го досегне. Би прикажале барем две варијанти, во кои едната би била со праг од 2%, а другата со праг од околу 5%. Би можело и да се анализира како би изгледало претставничкото тело при примена на Наре правилото со изборен праг од околу 1%.

4. Од извонредна важност е правилно да се определи големината на изборните единици (логиката на примена на пропорционалниот изборен систем наметнува употреба на плуриноминални изборни единици), начинот на нивното "кроење" како и бројот на мандатите кои секоја од нив ќе ги доделува - определување на минимумот и максимумот места. Ќе се земаат во обзир две алтернативи кои се присутни во различни земји, од кои првата би била плуриноминална изборна единица, и овде би се размислувало за окрупнување

на изборните единици, значи доделување на повеќе мандати. Втората варијанта би ја опфатала целата држава како една изборна единица, каде на комплетниот број на добиени гласови би се применило правилото за пресметување и доделување на мандатите.

5. Основна постановка, исто така, е дека бројот на местата во Собранието не би требал да биде сменет. Но, сепак, во одредени случаи заради илустрација големина на претставничкото тело ќе ја третираме како променлива вредност. Особено што таква можност предвидува Уставот на РМ каде бројот на местата со кој располага Собранието на РМ флексибилно е определен (од 120 до 140 мандати).

6. Битен елемент е и типот на гласањето. Имено, дали ќе постои можност секој гласач да даде специфициран глас, со кој би се укажала прилика да се изрази разликата меѓу партиската преференција и посакуваниот индивидуален кандидат. На тој начин на гласачот му се дава можност за поактивно и креативно учество во одлучувачкиот процес.

3.6. Некои постапки на симулација на изборни резултати

Консеквентно на гореизнесените методолошки укажувања, во овој дел ќе се обидеме да понудиме неколку постапки на симулација на изборните резултати од 1990 и 1994 година. На овој начин, би го илустрирале односот меѓу главните изборни натпреварувачи, во зависност од комбинирањето на различните изборни параметри.

Alternative vote. Спекулативно размислувајќи, да погледаме една од можните варијанти - алтернативниот глас⁷⁹⁾ кој може да се земе во обзир без притоа да интервенираме во магнитудата на изборните единици. Суштината е во тоа што гласачите освен што прво ќе го изразат својот глас за кандидатот кој најмногу го преферираат (прва преференција), исто така ќе можат да ги рангираат останатите кандидати по ред на претпочитување - втор, трет, четврт итн. Ако некој кандидат собере уште во првиот круг над 50% од гласовите, тогаш тој се смета за избран, инаку последниот од добиената листа по резултати се елиминира и неговите втори преференции се додаваат на другите кандидати. Ова се повторува се додека

⁷⁹⁾ Види во делот 2.1 Видови изборни системи

некој од кандидатите не достигне бројка од 50% од гласовите. Алтернативниот глас како метод не е пропорционален, и во случај навистина да сакаме потполната и директна политичка волја на граѓаните да биде рефлектирана, ова не би се сметало како најадекватен метод. Сепак, би било интересно да се вкалкулираат изборните резултати од некои изборни единици и да се види на кој начин технички би се извршило преференцијалното гласање. По тој принцип, би се очекувало дека граѓаните кои би ги гласале како прв избор партиите со поизразена национална бина, нивната втора или евентуално трета преференција би се движела во тој круг. Истото би се очекувало и во пошироки рамки, што значи рамките на сопствената национална група. Имено, би се очекувало гласачите првенствено да ги исцрпат сите преференции за кандидати во рамките на својата национална група, а потоа евентуално да ги наведат кандидатите на другите групи, ако евентуално воопшто би биле спремни за тоа.

Бидејќи со комплетните изборни резултати за 1990 и 1994 е нецелисходно да се симулира глобален можен исход кој би бил валиден за територијата на државата, со употребата на оваа постапка ќе се задржиме само на општината Кичево (изборни единици 29, 30, 31) која ја сметаме интересна за илустрација и тоа според податоците од 1990г. Имено, во кичевската општина гласачкото тело е поделено главно на три дела - понагласено национален македонски блок, блок со социјал-демократска (условно речено граѓанска) ориентација и албански политички блок, што секако се должи на етничкиот состав на општината⁸⁰. Според податоците⁸¹, се забележува големата расцепканост на гласовите во првиот изборен круг. Сумирајќи ги резултатите дисперзирани во

првиот круг, во сите три изборни единици, и потоа групирајќи ги по определена политичко-идеолошка-национална тенденција, имајќи притоа на ум кого би преферирале гласачите во вториот или третиот ранг на преференција, финалната слика би довела до "пат" позиција во подршката на секоја од трите групи со околу 23-30% од гласовите. Во овој случај се согледува дека битни промени не би се случиле во однос на претставувањето, од причина што ефектите на оваа постапка се блиски на моделот што е во актуелна примена кај нас.

Системот на дополнителен член (Additional Member System) поседува поинаква техника во решавањето на поделбата на пратеничките места. Оваа постапка претпоставува распределбата да се оствари на две нивоа: униномиални изборни единици во кои кандидатот би се бирал со релативно мнозинство, и други кандидати кои би се бирале врз база на регионални листи. Регионалните листи би се користеле како "коректив" за дополнување на местата кои една партија ги заслужила на пошироко-регионално ниво, а не се отсликале при мнозинското гласање. Многу поборници на овој систем сугерираат дека во рамките на регионалната (плуриноминална) изборна единица би требал да постои праг од 5% кој би требал да биде освоен од една партија која претендира да биде претставена. Исто така важно прашање би бил и соодносот на парламентарните места кои би се бирале на регионален, односно на униномиален принцип. Некои теоретичари сугерираат тој да биде 75% на локално ниво наспрема 25% регионално, додека други повеќе се приклонуваат кон решението на 50%/50%. Овој систем е споменат илустративно, од причина што е технички неизводливо да се направи симулирање на моделот.

Германскиот изборен систем би можел да биде посебно интересен за наши прилики. Пресметувањето на вкупниот број на доделени места се врши на национално ниво, со примена на пропорционална формула и токму од таа причина некои теоретичари го сметаат овој систем за пропорционален, а не за мешовит. Секој гласач располага со два гласа од кои првиот глас да го даде на еден од кандидатите кои се истакнати во неговата униномиална изборна единица. Вториот глас се доделува на една од предложените партиски листи "ан блок" на ниво на федералната единица во која се гласа. Половина од претс-

80) Македонци 46.8%, Албанци 40.8%, Турци 6.1%, Роми 0.5%, Срби 0.5%, Муслимани 4.1%, Југословени 0.3%, други 0.8%

Според изборните резултати во 1990 г. распоредот на гласовите изгледал вака

Избор един во Кичево	ВМРО-ДПМНЕ	СКМ-ПДП	ПДП	Сојуз за реф. сили	ММАК
	90г %	90г %	90г %	90г %	90г %
бр 29	25.85*	13.12	25.71	7.01	9.40
бр 30	20.88*	22.42	11.60	5.77	19.72
бр 31	/	2.09	93.22*	0.38	1.01

тавничкиот дом се пополнува со индивидуално избраните пратеници според релативно мнозинство, додека другата половина се пополнува од партиската листа⁸²⁾ за која дистрибуција на местата се врши со помош на пропорционална формула (според Niemeyer⁸³⁾ методата), за сите расположливи места во претставничкото тело. Потоа од бројот на местата што би припаднале според пресметката на секоја партија поодделно, се одземаат веќе освоените места од уиноминалните единици на оние индивидуални кандидати кои воедно се и членови на партијата. Остатокот се пополнува според утврдениот редослед на партиската листа⁸⁴⁾. Избирачот не е обврзан да даде два гласа, но се смета дека поважен е оној даден за партиската листа, отколку гласот за индивидуалниот кандидат. Ако некоја партија добие повеќе места отколку што ѝ припаѓаат, таа има право да ги задржи и Бундестагот се зголемува во тој мандат за онолку колку што се тие места. Во случај ако некоја партија оствари повеќе од половина од вкупниот број гласови во една од федералните единици, добива едно место повеќе (ова се прави како коректив на определеното правило). Ефектот на овој систем кој се смета дека одлично функционира во праксата е консолидирањето на блокови. Овој изборен систем во литературата е често спомнуван како успешен спој и баланс помеѓу погодностите на мнозинскиот и пропорционалниот изборен систем, со адекватно позитивен одраз во практично-политичкото функционирање на органите на власта.

Формулата Niemeyer се смета за произразено пропорционална, но би било интересно да се види, со оглед на изборните резултати во 1994, како би изгледал бројот на мандатите што би се добиле за секоја партија. Значи, бројот од кој ќе се определат дистрибуцијата на местата ќе се смета збирот на валидни гласови, кој изнесува 989.123. Од овој број

⁸²⁾ Членовите на партијата на својата конференција гласаат јавно за редоследот на имената во истакнатата партиска листа и за тој кои кандидати ќе влезат во неа предизборно.

⁸³⁾ Распределбата на гласови во места се врши кога бројот на гласови дадени за една партија се множи со бројот на места кои се наменети за дистрибуција на сите партии кои оствариле над 5% од гласовите на државно ниво.

⁸⁴⁾ За да се избегнат проблемите со независните кандидати кои имаат право да бидат кандидирани во рамки на уиноминалните изборни единици, бројот на местата во претставничкото тело е флексибилно утврден, што значи дека може да биде поголем

ќе се одземат добиените гласови за независните кандидати, при што ќе се добие износот од 678.768 гласови. Според Niemeyer методот со замислен национален праг од 2%, би го добиле следниов распоред⁸⁵⁾ (Табела 4):

Табела 4.

Партија и број на гласови	Места
ВМРО-ДПМНЕ (141.494)	25
Демократска партија (108.872)	19
Демократ партија на Македонија (20.243)	4
ПДП (87.103)	15
НДП (29.361)	5
Сојуз за Македонија (291.695)	52

Во случај да се примени изборниот праг од 5% сликата при првиот изборен круг би била следната (Табела 5):

Табела 5.

Партија и број на гласови	Места
ВМРО-ДПМНЕ (141.494)	26
Демократска партија (108.872)	20
ПДП (87.103)	16
НДП (29.361)	5
Сојуз за Македонија (291.695)	53

Во случај да се примени оваа формула врз изборните резултати кои се добиле во вториот круг, би добиле слика слична на сегашниот парламентарен распоред на сили (Табела 6).

Табела 6.

Партија и број на гласови	Места
Сојуз за Македонија (329.700)	84
ПДП (93.407)	24
НДП (25.007)	6
Либерална партија (21.362)	6

Мошне радикална слика би се добила при примена на изборниот праг од 5% на резултатите од вториот изборен круг (Табела 7).

⁸⁵⁾ Кои овој број на добиени места не се пресметани оние 7 кандидати кои се избрани како индивидуални во нивните изборни единици

Табела 7.

Партија и број на гласови	Места
Сојуз за Македонија (329.700)	94
ПДП (93.407)	26

Примена на D'Hondt формулата на национално ниво.

Во 1990 година во првиот круг од 1.339.021 избирачи гласале 1.135.728 или 84,82%. Не гласале 203.293 избирачи или 15,18%. Вкупно неважечки ливчиња во првиот круг биле 43.311. Во конечното пресметување на бројот на гласови добиени во корист на покрупните партии за полесна методолошка опсервација овде ги додаваме и бројот на добиените гласови по предлагачи на заеднички (коалициони) кандидати на партии. На ВМРО се додаваат гласовите што ги добиле заедничките кандидати на партиите МААК и ВМРО-ДПМНЕ. На Сојузот на реформските сили на Македонија се додаваат гласите од нивниот заеднички кандидат со Младата демократско-прогресивна странка и уште два кандидата поддржани од вкупно три партии. На ПЦЕР му се додаваат гласовите на кандидатот со Социјалистичката партија на Македонија. На ПДП му се приклучуваат и гласовите што ги добија во коалиција со НДП од причина што во тој момент изборното тело на Албанците беше релативно хомогенизирано и концентрирано кон ПДП. Според тоа добиваме: ВМРО-ДПМНЕ 155.799, Радничка партија на Македонија 31.591, Сојуз на реформските сили 182.055, Социјалистичка партија на Македонија 77.123, СДСМ 16.972, Лига за демократија 13.097, МААК 42.926, ПДП 228.016, ДС земјоделска 13.230, Народна партија на Македонија 26.151, СКМ-ПДП 234.369, Странка на Југословените 16.898. Ако се примени D'Hondt правилото според резултатите добиени од страна на секоја партија во првиот круг, во тој случај би ја добиле следната парламентарна распределба (Табела 8.) на партиските сили, со оглед на тоа дека првата бројка што се зема во обзир е количникот од добиените гласови од страна на една партија која е поделена со 1,4:

Оние партии што не го достигнаа потребното ниво на гласови за да бидат претставени се: ПЦЕР 2.359, Демократскиот сојуз на Турците 3.384, Демохристијанската партија на Македонија 2.779, Радничко-земјоделска партија 1.896, НДП 4.597. Независните кандидати во овој круг добиле

вкупно 18.157 гласови, но овие гласови не се пресметани во вкупниот број кој се дистрибуира во Табела 8, од причина што не би можеле да претпоставиме кого овие гласачи би преферирале воопшто пред себе би имале партиска листа.

Тотален збир на валидни гласови во 1994 биле 989.123, од кои, независните кандидати освоиле 136.511 гласови. Од вкупниот број на места ќе се одземат 7 кои припаѓаат на тие кандидати, што значи дека ни преостануваат за распределба 113 места. Применувајќи го повторно правилото за дистрибуција на D'Hondt, (со тоа што во овој случај почетниот делител е 1) би ја добиле следната распределба (Табела 9.)⁸⁵

Ако ја примениме модифицираната Sainte-Lague формула која ги дели добиените гласови со непарните редни броеви почнувајќи од 1,4 и понатаму со 3, 5, 7, 9 итн би се добил распоред на сили каков што е прикажан во Табела 10.

На истиот начин е возможно да се направи и симулација на D'Hondt формулата, при што наместо дистрибуцијата да се пресметува на национално ниво, територијата на државата би се поделила на неколку покрупни единици. Во случајот ќе го земеме како пример градот Скопје како една изборна единица во која според резултатите од 1994 година гласале вкупно 276.957 гласачи во првиот круг, дистрибуцијата на мандатите по партии би била како што е прикажана во Табела 11. (да се потсетиме, во претходните избори пратничките места беа доделени на: Сојузот за Македонија - 25, ПДП - 6 и ПЦЕР - 1 место).

Ако овој ист принцип биде применет на изборните единици во Куманово (изборните единици од 39 до 46 заедно), би ја добиле следната дистрибуција (Табела 12.) (исходот од минатите избори бил следниот: Сојузот за Македонија добил 6 места, СДСД добил 1 место, а победил и еден независен албански кандидат).

85) Ако ги поделиме првичните резултати со 1,4 наместо со 1, би се добила следната распределба: ВМРО 141.494 1,4=101.067, ДП 108.872 1,4=77.765, ДПМ 20243 1,4=14.459, НДП 29361 1,4=20.972, ПДП 87103 1,4=62.216, Коалицијата 291695 1,4=208.353, ДПТР 14423 1,4=10.302, Либерална партија 15.068 1,4=10.762, Радничката партија 15.416 1,4=11.011, Социјал-демокр 12.055 1,4=8.610, МААК 11.479 1,4=8.199

Табела 8. Редослед на дистрибуцијата на мандатите според D'Hondt формула - прв изборен круг 1990 г.

ВМРО-ДПМНЕ	РПМ	Сојуз на реф. сили	Лига за демокр.	СПМ	СДСМ	МАСК	ПДП	ДС Земјод.	НПМ	СКМ-ПДП	Стр на на Југос
111 285 (6)	22 656 (39)	130 039 (3)	9 355 (104)	55 087 (14)	12 122 (78)	30 661 (27)	162 868 (2)	9 450 (102)	18 679 (49)	167 406 (1)	12 070 (79)
77 899 (9)	15 795 (57)	91 027 (7)		38 561 (21)	8 486 (115)	21 463 (41)	114 008 (5)		13 075 (70)	117 184 (4)	8 449 (116)
51 933 (15)	10 530 (92)	60 685 (11)		25 707 (34)		14 308 (64)	76 005 (10)		8 717 (110)	78 123 (8)	
38 949 (20)		45 513 (18)		19 270 (47)		10 731 (89)	57 004 (13)			58 592 (12)	
31 159 (26)		36 411 (23)		15 424 (60)		8 585 (113)	45 803 (17)			46 873 (16)	
25 966 (33)		30 342 (28)		12 853 (74)			38 002 (22)			39 061 (19)	
22 257 (40)		26 007 (32)		11 017 (87)			32 573 (25)			33 481 (24)	
19 474 (46)		22 756 (38)		9 640 (99)			28 502 (30)			29 296 (29)	
17 311 (53)		20 228 (44)		8 569 (114)			25 335 (35)			26 041 (31)	
15 579 (58)		18 205 (50)					22 801 (37)			21 306 (42)	

ВМРО-ДПМНЕ	РПМ	Сојуз на реф. сили	Лига за демокр.	СПМ	СДСМ	МАСК	ПДП	ДС Земјод.	НПМ	СКМ-ПДП	Стр на на Југос
14 163 (66)		16 550 (55)					20 728 (43)			19 530 (45)	
12 983 (73)		15 171 (62)					19 001 (48)			18 028 (51)	
11 984 (81)		14 004 (67)					17 539 (52)			16 740 (54)	
11 128 (86)		13 003 (72)					16 286 (56)			15 624 (58)	
10 386 (93)		12 137 (77)					15 201 (61)			14 648 (63)	
9 737 (96)		11 378 (84)					14 251 (65)			13 786 (66)	
9 164 (105)		10 709 (90)					13 412 (69)			13 020 (71)	
8 655 (46)		10 114 (96)					12 867 (75)			12 335 (76)	
		9 581 (100)					12 000 (80)			11 718 (82)	
		9 102 (107)					11 400 (83)			11 160 (85)	

ВМРО-ДПМНЕ	РПМ	Союз на реф. сили	Лига за демокр	СПМ	СДСМ	МААК	ПДП	ДС Земјод	НПМ	СКМ-ПДП	Стр. на на Југос
		8 669 (112)					10 857 (88)			10 653 (91)	
							10 364 (94)			10 189 (95)	
							9 913 (96)			9 765 (97)	
							9 500 (101)			9 374 (103)	
							9 120 (106)			9 014 (108)	
							8 769 (109)			8 680 (111)	
							8 445 (117)				
18 места	3 места	21 место	1 место	9 места	2 места	5 места	27 места	1 место	3 места	27 места	2 места

Табела 9. Послед во распределбата на мандатите со примена на D'Hondt формулата - прв изборен круг '94

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Союз за Македон	ДПТ	Либерал-на парт	Работнич-ка парт	Социал-демокр.п	МААК
141 494 (3)	108 872 (4)	20 243 (31)	29 361 (19)	87 103 (6)	291 695 (1)	14 423 (48)	15 068 (44)	15 416 (42)	12 055 (58)	11 479 (61)
70 749 (8)	54 436 (10)	10 121 (68)	14 680 (45)	43 555 (13)	145 982 (2)	7 211 (99)	7 534 (93)	7 708 (91)	6 027	5 739
47 164 (12)	36 290 (16)	6 747 (105)	9 787 (72)	29 034 (21)	97 321 (5)	4 807	5 022	5 138	4 021	3 826
35 373 (17)	27 218 (23)	5 060	7 340 (96)	21 775 (28)	72 991 (7)		3 767	3 854		
28 298 (22)	21 774 (29)	4 048	5 872	17 420 (37)	58 393 (9)					
23 582 (26)	18 145 (35)		4 893 (26)	14 517 (47)	48 660 (11)					
20 213 (32)	15 553 (41)			12 443 (56)	41 709 (14)					
17 686 (36)	13 609 (51)			10 887 (63)	36 495 (15)					
15 721 (40)	12 096 (57)			9 678 (74)	32 440 (18)					
14 149 (49)	10 887 (64)			8 710 (81)	29 196 (20)					

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерална парт	Работничка парт	Социал-демокрп	ММАК
12 863 (53)	9 897 (71)			7 918 (87)	26 542 (24)					
11 791 (59)	9 072 (78)			7 258 (98)	24 330 (25)					
10 884 (65)	8 374 (83)			6 700 (107)	22 458 (27)					
10 106 (69)	7 776 (90)			6 221 (113)	20 835 (30)					
9 432 (75)	7 258 (98)			5 806	19 446 (33)					
8 843 (79)	6 804 (103)				18 230 (34)					
8 323 (85)	6 404 (111)				17 158 (38)					
7 860 (89)	6 048				16 205 (39)					
7 447 (95)	5 730				15 352 (43)					
7 074 (101)	5 443				14 584 (46)					

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерална парт	Работничка парт	Социал-демокрп	ММАК
6 737 (106)					13 890 (50)					
6 431 (110)					13 258 (52)					
6 151					12 682 (54)					
5 895					12 539 (55)					
5 659					11 667 (60)					
					11 219 (62)					
					10 803 (66)					
					10 417 (67)					
					10 058 (70)					
					9 723 (73)					

ВМРО- ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерал- на парт	Работнич- ка парт.	Социјал- демокр п	МААК
					9 409 (76)					
					9 115 (77)					
					8 839 (80)					
					8 579 (82)					
					8 334 (84)					
					8 102 (86)					
					7 883 (88)					
					7 676 (92)					
					7 479 (94)					
					7 292 (97)					

ВМРО- ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерал- на парт	Работнич- ка парт	Социјал- демокр п	МААК
					7 114 (100)					
					6 945 (102)					
					6 783 (104)					
					6 629 (108)					
					6 482 (109)					
					6 341 (112)					
					6 206					
22 места	17 места	3 места	4 места	13 места	46 места	2 места	2 места	2 места	1 место	1 место

Табела 10. Распредел на алокација на мандатите со примена на модифицирана Sainte-Lague формула, прв изборен круг, 1994 година

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерална парт	Работничка парт	Социал-демократ	ММАК
101 067 (2)	77 765 (4)	14 459 (24)	20 972 (16)	62 216 (5)	208 353 (1)	10 302 (35)	10 762 (34)	11 011 (31)	8 610 (43)	8 199 (47)
47 164 (7)	36 290 (9)	6 747 (55)	9 787 (38)	29 034 (11)	97 321 (3)	4 807 (78)	5 022 (75)	5 138 (72)	4 021 (95)	3 826 (96)
28 298 (12)	21 774 (15)	4 048 (92)	5 872 (63)	17 420 (19)	58 393 (6)	2 884	3 013	3 083	2 411	2 295
20 213 (17)	15 553 (22)	2 891	4 194 (90)	12 443 (28)	41 709 (8)	2 060	2 152	2 202	1 722	1 639
15 721 (21)	12 096	2 249	3 262	9 678 (39)	32 440 (10)	1 602	1 674	1 712	1 339	1 275
12 863 (26)	9 897 (37)	1 840	2 669	7 918 (46)	26 542 (13)					
10 884 (32)	8 374 (44)	1 557	2 258	6 700 (57)	22 458 (14)					
9 432 (40)	7 258 (52)	1 349	1 957	5 806 (64)	19 446 (18)					
8 323 (46)	6 404 (59)	1 190	1 727	5 123 (73)	17 158 (20)					
7 447 (51)	5 730 (65)	1 065		4 584 (82)	15 352 (23)					

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерална парт	Работничка парт	Социал-демократ	ММАК
6 737 (56)	5 184 (71)	963		4 147 (89)	13 890 (25)					
6 151 (61)	4 733 (80)			3 787 (101)	12 682 (27)					
5 659 (67)	4 354 (85)			3 484 (108)	11 667 (30)					
5 240 (70)	4 032 (94)			3 226	10 803 (33)					
4 879 (77)	3 754 (102)			3 003	10 058 (36)					
4 564 (83)	3 512 (107)			2 809	9 409 (41)					
4 287 (87)	3 299 (112)				8 839 (42)					
4 042 (93)	3 110				8 334 (45)					
3 824 (99)	2 942				7 883 (49)					
3 628 (104)					7 479 (50)					

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерална парт.	Работничка парт.	Социјал-демокр.	МЛАК
3 451 (109)					7 114 (53)					
3 290 (113)					6 783 (54)					
3 114					6 482 (58)					
3 010					6 206 (60)					
2 887					5 952 (62)					
2 774					5 719 (66)					
					5 503 (68)					
					5 303 (69)					
					5 117 (74)					
					4 943 (76)					

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерална парт.	Работничка парт.	Социјал-демокр.	МЛАК
					4 781 (79)					
					4 630 (81)					
					4 487 (84)					
					4 353 (86)					
					4 227 (88)					
					4 108 (91)					
					3 995 (96)					
					3 889 (97)					
					3 788 (100)					
					3 692 (103)					

ВМРО-ДПМНЕ	ДП	ДПМ	НДП	ПДП	Сојуз за Македон	ДПТ	Либерал-на парт	Работнич-ка парт	Социал-демокр п	ММАК
					3 601 (105)					
					3 514 (106)					
					3 431 (110)					
					3 352 (111)					
					3 277					
					3 205					
					3 136					
22 места	17 места	3 места	4 места	13 места	44 места	2 места	2 места	2 места	2 места	2 места

Табела 11. Дистрибуција на мандати според формулата D'Hondt во Скопје, како една изборна единица, 1994

ВМРО-ДПМНЕ	ПДП	ДП	Сојуз за Македон	ДПМ	Соц Дем	Работн партија	ВМРО-МНДС	ДПТ	Комуни-на Маке	ВМРО-ДП
39 439 (4)	32 037 (5)	40 190 (3)	94 586 (1)	7 179 (28)	4 980	4 567	3 642	3 593	3 337	3 336
19 719 (9)	16 018 (11)	20 095 (8)	47 428 (2)							
13 146 (15)	10 679 (17)	13 396 (14)	31 618 (6)							
9 859 (20)	8 009 (24)	10 047 (19)	23 714 (7)							
7 887 (26)	6 407 (32)	8 038 (23)	18 971 (10)							
6 573 (31)	5 339	6 698 (30)	15 809 (12)							
5 634	4 576	5 741 (13)	13 550 (13)							
4 929	4 004	5 023 (16)	11 857 (16)							
4 382	3 559	4 465 (18)	10 539 (18)							
3 943	3 203	4 019 (21)	9 485 (21)							

ВМРО-ДПМНЕ	ГДП	ДП	Союз за Македон	ДПМ	Соц Дем	Работн партија	ВМРО-МНДС	ДПТ	Комуни на Маке	ВМРО-ДП
			8 623 (22)							
			7 904 (25)							
			7 296 (27)							
			6 775 (29)							
			6 357							
	6 места	5 места	14 места	1 место						

Табела 12. Примена на D'Hondt формулата во дистрибуцијата на мандати во Куманово, како полиноминална И.Е., 1994

ГДП	Сел Раб	ДПМ	ДП на ср	НДП	Југосл	ВМРО	Союз за Макед	ДП	Апб нез
11877 (2)	734	868	2463	1338	1155	3653	16 498 (1)	5585 (5)	4346 (7)
5938 (4)						1826	8249 (3)	2742	2173
3959							5499 (6)	1861	1448
2969							4124 (8)		
							3299		

3.7. Цена на чинење на еден мандат.

За да се види колкав би бил приближно потребниот број на гласови за добивање на еден мандат, грубо ќе го поделиме вкупниот број на избирачи во општиот избирачки список со бројот на местата во Собранието. Според тоа, за 1994 година просечниот број потенцијални гласачи по изборна единица изнесува 11.339⁸⁷⁾, односно за влез во собранието, уште во првиот круг, потребни се просечно 3.515 гласа во рамки на една изборна единица.

Иако при поделбата на изборните единици е направен обид да се задоволи начелото на еднакво претставување, сепак во одредени изборни единици отстапувањето од ова начело ја надминува границата на толеранција. Имено, односот меѓу најбројната изборна единица бр.32 (Кочани) која има 20.133 избирачи според општиот избирачки список, и најмалубројната изборна единица бр.63 (Ресен) со 5.784 регистрирани избирачи изнесува 1:3.5. Тоа значи дека гласот во изборната единица 63 имал 3.5 пати поголема тежина од гласовите на избирачите во изборната единица бр.32. Ваквиот расчекор не е исклучок, така што и во други изборни единици евидентни се девијациите од просечниот број на регистрирани избирачи 11.339. Ова секако говори за различната цена на чинење на мандатите во одделни изборни единици (Табела 13).

Имајќи го на ум погоре изложеното за цената на еден мандат во однос на просечно потребните гласови, интересно

87) $1\ 360\ 729 : 120 = 11\ 339$

Табела 13.

Број на запишани избирачи по изборна единица	Група на изборни единици со соодветна големина	% од вкупниот број на изборни единици
од 5339 до 7339	6	5%
од 7340 до 9339	26	21.66%
од 9340 до 11339*	24	20%
од 11340 до 13339	37	30.83%
од 13340 до 15339	18	15%
од 15340 и повеќе	8	6.66%

(*) Со ова се означува просечната големина на потенцијални избирачи

би било да се погледнат отстапувањата (Табела 14.) што се оствариле во одделни изборни единици во 1994 година, во кои кандидатите обезбедиле мандат уште во првиот круг. Како што спомнавме погоре, резултатите од вториот круг не се индикативни за издржана анализа во оваа смисла.

Табела 14.

Број на изборната единица	Гласови дадени на победникот	% од вкупниот број на дадени гласови	Δ-или отстапување од просекот
15	6029	61.82%	+1107
23	4539	55.19%	-383
25	3397	50.16%	-1525
26	5185	54.57%	+263
35	4972	74.08%	+50
61	4664	54.19%	-258
62	4141	60.08%	-781
63	2269	62.85%	-2653*
68	5721	51%	+799
78	7108	61.08%	+2186*
102	5287	55.32%	+365
111	5667	51.74%	+745
113	5010	52.73%	+88

(*) оваа ознака е присутна кај најекстремните отстапувања од просечното

3.8. Неколку индикативни индекси

Ако сакаме да ја прикажеме партиската фракционализација во рамки на Собранието на Република Македонија по изборите во 1990 и 1994 би требало да го прикажеме

индексот на фракционализација на партискиот систем.⁸⁸⁾ Според него, изборните резултати од 1990 го покажуваат резултатот $Fp^{89)} = 0,7980607$, кој во замислената скала од 0 до 1 (во која нулата претставува апсолутно отсуство на фракционализација, додека бројот 1 претставува максимална фракционализација) претставува висок степен на партиска фракционализација на Собранието. Тој индекс потврдува дека мотивот заради кој беше замислен и обликуван мнозинскиот изборен систем не ја оствари својата цел. Во овој случај посилен фактор на вијание на оваа расцепканост била општествената интересна фрагментираност која нужно се рефлектирала врз конечната партиска структура на претсатавничкото тело.

Со оглед на дистрибуцијата на пратеничките места во 1994 година, овој индекс изнесува $Fp = 0,4606949$, и е значително помал од претходните избори, но се разбира дека овде би требале да се земат предвид заедничкото изборно настапување на трите партии од Сојузот за Македонија, како и фактот на отсуство на дел од опозицијата која го бојкотираше вториот изборен круг.

Сличен индекс може да се конструира и врз основа на уделот на добиените гласови за една партија, што може да е индикатор за степенот на фракционализација на партискиот систем добиен при изборите.⁹⁰⁾ Во 1990 овој индекс Fv изнесува $0,8379008$ додека во 1994 година Fv изнесува $0,869376$. Како што се гледа, и двата индекса се многу блиску до екстремната вредност на фракционализација. Овој пример ќе биде уште поилустративен ако го поткрепиме со индексот на "ефективен број на партии", кој исто така се пресметува врз основа на уделот на гласовите или пак уделот на пратеничките места. Што се однесува до уделот во гласови, овој

88) Овој индекс на фракционализација на партискиот систем прв го промовирал авторот Рае, и тој е прифатен како поставка за мерење на бројот на партиите во современата компаративна политика. За неговата индикативност и вродостојност постои висок степен на согласност во современата политичка наука. Споменато во Рае Douglas, "Political Consequences of Electoral Laws" p 56

89) Кратенка употребена за да означат фракционализација (F) на партискиот систем (p) во претсатавничкото тело

90) Effective party system. Овој индекс се пресметува на тој начин што се утврдува гласачката квадратна пропорција на секоја од партиите (Vi) и потоа нивниот целокупен збир се одзема од екстремната вредност на фракционализација означена со 1. Во текстот се користени гласачките пропорции од резултатите добиени во првите изборни кругови од методолошките причини споменати погоре

индекс во 1990 изнесувал $N=6,169$, додека во 1994 година тој е $N=7,65$. Ова означува дека бројот на партиите кои презентираат определена изборна сила изнесува 6 во 1990 и 7 во 1994 година, што е само потврда за високиот степен на атомизираност на партискиот систем во земјата. Вредностите, пак, во уделот на пратеничките места или ефективниот број на партиите покажува извесна меѓусебна разлика. Имено, во 1990 овој индекс изнесува $Np=4,95$ односно во 1994 изнесува $Np=1,85$. Секако, овие разлики се должат на редуцирачкиот ефект на изборите, односно несовапаѓањето на бројот на изборни со легислативни партии. Но, во првите избори оваа разлика не е толку драстична како во вторите избори. Иако навидум во 1994 година ефектот на партиите во претставничкото тело е приближен на вредноста што е карактеристична за бипартизам (2.00) сепак проблематично е изведувањето на еден таков заклучок со оглед на тогашните околности.

4. Заклучни согледувања Предлог - модел за Република Македонија

Очигледно се повеќе аналитичари го фокусираат својот интерес кон различните аспекти на изборните димензии како *conditio sine qua non* во изборниот инженеринг. Станува збор за исклучително важни елементи на изборниот систем, а бројни емпириски и компаративни истражувања го потврдуваат нивното значење. Поточно, нивното комбинирање и димензионирање е комплексен процес кој не ја детерминира само конечната физиономија на одделен изборен систем туку преку него се врши и повратно влијание врз другите сегменти и институции на политичкиот систем, а посебно врз партискиот, па дури тоа влијание во определени моменти може да е пресудно во трансформирањето на политиката и нејзините институции. Очигледно, определбата за начинот на избирање, односно изборниот систем, не е лесна задача за учесниците во изборното моделирање. Можеби и затоа Жак Кадар ќе забележи дека таквата одлука е "капитална и суштинска"⁹¹⁾. Од таму, вградувањето на секоја од изборните

димензии и нивните варијанти во изборните системи претпоставува познавање на предностите и недостатоците на сите можни опции, така што балансот меѓу очекуваните и несаканите ефекти во нивната примена, треба да биде прифатлив и во согласност со концептот на изборната проекција.

Притоа, нужно е да се разграничи научниот од политичкиот приод во третирањето на изборната проблематика. "Одлуката за прашањето на изборниот систем е еминентно политичко прашање. Врз него се темели калкулацијата на политички силните групи. Нивно мерило се очекуваните предности и/или недостатоци. Затоа, прашањето за изборниот систем е всушност секогаш актуелно."⁹²⁾ Во секој правен и политички поредок треба да биде вграден заштитен механизам со кој се обезбедува стабилност на изборниот систем, неговата независност од самоволието на владејачката гарнитура или од моментална промена на односот на политичките сили. Имено, во уставите или во изборните закони на многу западноевропски земји со постара демократска традиција, се бара двотретинско мнозинство за промена на изборниот закон. Оттука и согласувањето на Lijphart дека изборните системи "имаат тенденција да бидат многу стабилни и да се опираат на промена"⁹³⁾, односно, нагласува Nohlen, "изборните системи се многу стабилен елемент на современите демократски поредоци. Расправите за изборните реформи се чести, но ефектите им се главно незначителни. За премин од едно базично начело на друго - од мнозинско на пропорционално, или од пропорционално на мнозинско, одвај и се помислува."⁹⁴⁾ Значи, фундаменталните промени во овие земји, ако ги има, тие се ретки и се јавуваат само во извонредни историски ситуации⁹⁵⁾.

Овие сознанија се особено важни за земјите кои се во потрага по нов изборен систем. Релативно краткото демократско живеење на овие земји како да го релативизира

92) Dieter Nohlen, *ibidem*, стр. 245

93) Lijphart, *ibidem*, стр. 52

94) Mirjana Kasapovic, *Predgovor* во "Izborna pravo i stranacki sustav" - Dieter Nohlen, *Skolska knjiga*, Zagreb, 1992, стр. 13

95) "И навистина, во нашиот универзум од двестет и седум земји од 1945 до 1990 година, ваквата промена не само што била ретка, туку и ја немало. А само една земја - Франција - доживувала промени во обата правни меѓу мажоритетен систем и пропорционален репрезентативен." Lijphart, *ibidem*, стр. 52. Во овој контекст вреди да се спомене и неодамнешното искуство на Италија, која го промени својот изборен модел преку референдум

91) Жак Кадар, *Воспоставување на системот на политичка демократија во некогашните тоталитарни диктатури и новите независни држави*, во "(Нв) враќање кон демократијата", Македонско радио III програма, бр. 47-48, стр. 120

заклучокот на Nohlen за "рамномерност" во историјата на изборните системи. Имено, речиси во сите земји кои го минуваа, односно минуваат периодот на транзиција, прашањето за изборниот модел останува отворено. Во оваа смисла, состојбата во Македонија е таква што несомнено ја засегаат актуелните пошироки искуства и расправи за изборниот систем, а посебно за случувањата во постсоцијалистичките земји како своевидна референтна група за споредување и проверување на изборните решенија и резултати.

Компаративниот преглед на промените во изборните модели на земјите од Централна и Источна Европа прикажува еден мошне сличен тренд. Така, оние земји кои на почетокот го акцептираа чистиот мнозински изборен систем во два круга постепено се внесуваат определени корективи блиски на пропорционалното претставување со партиски листи. Пресметувањето, по правило, се врши на национално ниво со присутен праг од 4, 5 до 7%. Секако, присутни се различни решенија⁹⁶⁾ во соодносот на местата кои се распределуваат според овој принцип. Успешна стратегија за изборна победа може да се оствари и во видоизменети услови на дистрибуција на претставничките места. Полска, пак, е пример на негативно искуство во примената на пропорционалниот изборен систем кој доведе до фрагментација и отежнато функционирање на претставничките тела. Од друга страна, внимателно дозирираниот изборен модел во Унгарија донесе позитивни искуства. Разбирливо е дека изборот на изборниот модел ќе антиципира претходен политички консензус или барем одобрување на владејачката гарнитура во моментот на неговото донесување, што, пак, од своја страна значи дека тој ќе биде обликуван и според интересите и проценките за евентуалната идна изборна победа. Притоа, треба да се најде поприфатлив начин за балансирање на позитивните ефекти од двата система и да се избегне преголемата подпретставеност или преголемата фрагментација.

Со оглед на тоа дека прашањето за изградбата на изборниот модел кај нас е сеуште отворено и не губи од актуелноста, потребно е во расправата да бидат изложени некои елементи кои го имаат статусот на батни при детер-

минирање на правецот на изборното моделирање. Особено важно е, преку изборите да се конституира претставничко тело кое ќе соодветствува на општествената структура на државата, што е нужен услов за стабилно и ефикасно функционирање на "мали" политички системи, каков што е нашиот. Политичките елити во оваа смисла се "принудени" на соработка и заедничко дејствување при практичното артикулирање на зацртаната политика. Секако дека тоа не претпоставува крајна фракционализација на претставничкото тело (ефект што би можел да се обезбеди со помош на одредени практични решенија во изборниот модел), но сепак потребно е да се овозможи простор на делување на позначајните и покрупни политички елити кои ја засилуваат легитимноста на поредокот.

Првенствено би требало да се определи, дали во овој момент е прифатлив мешовитиот модел на изборен систем, или не, и во која варијанта. За старт е неопходно да се определи соодносот на пратеничките места во Собранието кои би се определувале по пропорционален пат, наспрема оние кои би се избирале според мнозинското начело. Нашиот прв Предлог закон зацртал тој сооднос да биде 16%:84%; некои теоретичари сметаат дека тој треба да биде 75%:25%, но се чини дека интересно решение е и сразмерот 50%:50%. Ваков сооднос постои како доста успешен кај Германскиот модел, според кој половина од местата се исполнети од унионални изборни единици преку релативно мнозинство. Размислувањето за една ваква солуција има и своја аргументација, бидејќи идното организирање на изборите заради новата територијална поделба на нашата држава го оневозможува понатамошното применување на стариот изборен закон и Законот за изборни единици. При евентуална примена на наведениот мешовит модел потребна е нова поделба на 60 унионални изборни единици со чија помош би се пополнувале 50% од мандатите во Собранието. Секако дека би требало да се води сметка вредноста на секој мандат добиен на овој начин да биде приближно еднаква. Со оглед на тоа што граѓаните би имале право на два гласа, вториот би го давале за партиската листа која ја преферираат, и резултатот би се пресметувал на национално ниво, за

⁹⁶⁾ Така во Албанија соодносот е 70%:30%. Во Хрватска соодносот во Претставничкиот дом 50%:50%. Во 1990 Бугарија имаше еден вид на мешовит систем. а од 1993 година се применува исклучиво пропорционалната дистрибуција на мандатите

преостанатите 60 места⁹⁷⁾. На овој начин се смирува и противречноста помеѓу мокната партиска структура и популарните индивидуи кои би имале повеќе шанса да добијат мандат во униноминалните изборни единици⁹⁸⁾. Во случај на испразнето претставничко место, практично во примената на гласањето преку листа е во тоа што тие места можат да се заменуваат со други личности од партијата кои биле наведени во листата без дополнителни избори. Резонот е дека тие гласови се дадени на самата партија, и тие се активираат по потреба (се избегнуваат непотребните процедури за организирање на дополнителни избори, кои се иницираат во точно според законот утврдени случаи⁹⁹⁾). Се препорачува дистрибуцијата на мандатите да се реализира според *D'Hondt* формулата, од причина што дејствува окрупнувачки и ги елиминира проблемите што се јавуваат при примената на други формули кои презентираат остатоци.

Исто така, неопходно е и утврдување на изборен праг, но притоа би требале да бидеме свесни дека при утврдувањето на висината на прагот во наши услови како битни детерминанти се јавуваат недооформеноста на партиската арена¹⁰⁰⁾ и етничката хетерогеност. Школскиот пример за

97) Интересно решение во Израел е формирањето на приоритетот во рамките на определена партиска листа. Имено, на секој граѓанин му е дозволено и без да е член на определена партија да учествува во процесот на номинирање и утврдување на кандидатите како и да гласа за нив, но ова свое право тој може да го оствари само кај една партија.
98)

Процесот на креирање на изборните единици не е едноставна задача и претпоставува познавање на многу други факти за кои треба да се води сметка: постојат одредени групи кои не се точно географско-просторно покриени, но би сакале да бидат политички претставени, а имаат можност да го сторат тоа само преку нивно обединување во една ИЕ. Постојат подрачја кои се управуват локално, но кои се заедно, т.е. имаат заеднички покован интерес, некаде би требало да се подвојуваат два подрачја, заради "психолошкиот" ефект од чувството дека се претставени граѓани од едно подрачје, наместо да ги покрива постојано претставник од чужната соседна локална единица. Ова резонирање може да се случи да биде значајно воедно и со партиско-политички интереси кои варираат во својата објективност и исправност од случај до случај.
99)

Ова прашање важи и за кандидатите во униноминалните изборни единици, но во случајко се присутни како име и на одредена партиска листа. Во случајко да се работи за независен кандидат, тогаш не биде нужно да се организираат дополнителни избори.
100)

Факт е дека бројот на политичките партии кои се регистрираа според одредите на новиот Закон за политички партии е значително навален. Имено, според новиот закон за регистрација на политичките партии до крај на февруари 1995 биле регистрирани 22 политички партии и тоа: ВМРО-Македонија, национален демократски сојуз, ВМРО-демократска партија, Либерална партија, Социјалистичка партија, ВМРО-ДПМНЕ, Социјал-демократски сојуз на Македонија. Партија за демократски просперитет со седиште во Тетово, Демократска партија на Македонија со седиште во Тетово, Демократска партија на Турците во Македонија, Демократска партија, ГДА-Исламски

стабилна партиска идентификација кај нас, ако на неа се гледа како на "стабилна психолошка поврзаност на избирачите кон една партија и тоа независно од промените на партиските определувања, па и од политичката успешност на партиите"¹⁰¹⁾, може слободно да се каже дека не постои. Ако се земаат предвид и новите партиски коалицирања, па и интегрирањето на повеќе постојни партии во нова, сето тоа говори дека е можно преку одделни технички решенија (прагот) да се предизвикаат промени во партиската стратегија и во нивното окрупнување (коалицирање, фузионирање). А сето тоа се рефлектира врз изборното однесување на гласачкото тело во државата. Во зависност од висината на изборниот праг, постои можност да се избегнат сите оние негативни последици иманентни за пропорционалните модели, бидејќи повисокиот праг може да произведе ефект близок на мнозинскиот. За македонски прилики интересно е да се препорача висина на изборен праг од 5%, кој ќе има редуцирачки ефект, односно со негова помош да се намали степенот на партиската фракционализација во рамките на претставничкото тело. Заради постоењето на неколку етнички групи во земјата за кои така утврдениот праг би можел да биде превисок, потребно е да се предвидат (во случајко таа група да не успее да обезбеди влез во Собранието) преку униноминалните изборни единици, неколку дополнителни места кои би биле резервирани за тие групи. Ако големината на едно претставничко тело тендира да биде приближно кубен корен од бројот на населението, во тој случај оптимална големина на телото за Република Македонија би била околу 126 мандати. Предвидувањето на ваков број на дополнителни места не би ја нарушила ниту уставната основа ниту би претставувало нерационално зголемување на Собранието.

Треба да се има на ум дека вистинскиот ефект од еден нов изборен систем не треба да се очекува уште при неговата прва примена. Неопходно е барем неколкукратно практикување на определен модел на изборен систем, за да

пат. Демократска партија на Србите во Македонија; Македонски национален фронт со седиште во Прилеп, Партија за целосна еманципација на Ромите, Албански демократски сојуз-Либерална партија, Народна демократска партија, Демократска прогресивна партија на Ромите во Македонија, Странка за демократска акција; Работничка партија.
101) Види Гоати "Социолошко-политичкошко значење на изборите" Дијалог бр 6 1994 г.

може да се согледа неговото реално влијание врз општественото ткиво. Секако, од еден компетентен изборен инженеринг се очекува пред се прифаќање на демократијата како основна цел, воспоставување на репрезентативни и одговорни институции, како и негување на општествена клима која ќе ја овозможи таквата политика. Јасно е дека различни модели на изборни системи поттикнуваат дистинктивни обрасци на однесување на елитите. Институционалните аранжмани сами по себе не се гаранција за однесувањето на елитите туку содејствуваат и други фактори: политичката култура на елитите, нивните калкулации и тактики, нивните конкретни позиции во однос на стратешкиот интерес на државата и сл. Претпоставка е дека вака дизајнираниот модел ќе придонесе во разрешувањето на конфликтите, односно дека само ако делува како механизам на интеграција на различните општествени сегменти ќе се создадат претпоставки заедничките демократски вредности да бидат прифатени од сите сегменти како услов за траен и стабилен мир.

Summary

The main focus of this research is various existing electoral models viewed from two perspectives. The first one is more global and treats basic electoral models and their variants that can be found in the wider literature regarding this matter. At the same time political experience and electoral practice in seats' allocation already present in many countries are taken under consideration as the practical dimension of the theoretical findings. The second aspect refers more concretely to the experience of the Republic of Macedonia with the electoral model that was practiced for the last two multiparty competitive national elections in 1990 and 1994. Further, these results were used to create simulation models that adopt various proportional representation models, in order to try to anticipate the eventual election outcome in case one of these solutions was adopted for the future distribution of seats in the Assembly. Final aim of this research would be the effort to describe the most acceptable and adequate electoral model for the Republic of Macedonia, having in mind the specificities of the country (population characteristics, social structure, present cleavages), and the goal the future model would like to achieve. This direction would likely try to restrain party fragmentation, to make system stability stronger, to help parties improve their structure and functioning, to enhance clearer party identification along program and ideology lines, to create efficient party elites and finally to achieve better functioning of the political system by putting a pressure over the elites to work together. According to the general experience and the national characteristics, as the most desirable model a slightly alternated variant of the German model is proposed. The number of Assembly seats is planned to remain the same, where half of the seats (60) are due to be filled from single member districts which would approximately have the same number of potential voters (equal seats' value). These seats would be elected by relative majority and here may compete independent candidates as well as individual party candidates. The other half of the Assembly seats (60) are going to be filled by regarding the whole country as one electoral district and distributing the seats by using party lists and

the D'Hondt formula on the total number of votes gained by each party nationwide. The difference from the German system would be that the proportional formula is going to be used for distribution of only half of the Assembly seats. Individual party candidates may also appear on their party list. For every possible vacant seat later, the relevant party may fill the place by offering the seat to a candidate who was next on the list, thus avoiding by-elections and additional procedures. The only by-elections possible would be for filling in the place of a missing independent candidate elected in a single member district. As a very important element in the overall model is treated the threshold that is planned to be 5% nationwide. This is a very powerful instrument in enforcing stronger parties, or encouraging parties to make coalitions. Since this high threshold would not allow members of some ethnic group to secure their representation in the assembly. Additional (up to 6) seats may be designed (the constitutional provisions allow it) which would be reserved for representatives of these groups

Консултирана литература:

- Antoljak Deren Stefica** "Izborni sistem i Duvergerov zakon". Politicka misao, 2/92
- Bogdanor Vernon** "What is Proportional Representation?". A guide to the issues, Martin Robertson & Company, 1984
- Butler David** Howard Pennington and Austin Ranney (Edited by), "Democracy at the Polls" A comparative study of competitive national elections, American Enterprise Institute for Public Policy Research, Washington and London, 1981
- Diverze Moris** "Uvod u politiku", Rad, Beograd, 1966
- Duverger Maurice** "Duverger Law: Forty Years Later", "Electoral Laws and Their Political Consequences" Edited by Bernard Grofman and Arend Lijphart, Agathon Press Inc. New York, 1986
- Flores Juberias JD. Carlos** "The Transformation of Electoral Systems in Eastern Europe and its Political Consequences" paper presented at the International Scientific Conference "Transformation in Eastern Europe" Prague, November 1994
- Gallagher Michael** "Proportionality, Disproportionality and Electoral Systems" Electoral Studies, 10/1991
- Гоати Владимир** "Социолошко - политиколошко значење на изборите", Дијалог бр 6 1994 година
- Goati Vladimir** Jugoslavija na prekretnici, Jugoslovenski institut za novinarstvo, Beograd, 1991
- Grdesic Ivan** "Izbori u Hrvatskoj - biraci, vrednovanje, preferencije", "Hrvatska u izborima 90", Naprijed, Zagreb, 1991
- Iversen Torben** "Political Leadership and Representation in West European Democracies: A Test of Three Models of Voting", American Journal of Political Science, Volume 38/ Number 1/ February 1994
- Katz S. Richard** "Intraparty Preference Voting", "Electoral Laws and Their Political Consequences" Edited by Bernard Grofman and Arend Lijphart, Agathon Press Inc. New York, 1986
- Lijphart Arend and Grofman Bernard** "Choosing an Electoral System" Issues and Alternatives, American Political Parties and Elections, Praeger Publishers, 1984
- Lijphart Arend** "Degrees of Proportionality of Proportional Representation Formulas" "Electoral Laws and Their Political Consequences" Edited by Bernard Grofman and Arend Lijphart, Agathon Press Inc. New York, 1986
- Кадар Жак** "Воспоставување на системот на политичка демократија во некогашните тоталитарни диктатури и новите независни држави, во (на) враќање на демократијата, Македонско радио III Програма, бр 47-48
- Kasapovic Mirjana** Предговор во "Izborni pravo i stranacki sustav", Skolska knjiga, Zagreb, 1992
- Lijphart Arend** "Electoral Systems and Party Systems - A study of Twenty - Seven Democracies 1945 - 1990, Oxford University Press, 1994

- Mackenzie W.J.M.**, "Free Elections" George Allen & Unwin LTD, London, 1958
- Markic Bostjan**, "Politicke stranke, volilna kultura, volilni sistem", Teorija in praksa, Ljubljana, 7/8, 1992
- Милосавлевски Славко**, "Собранието на Република Македонија 1990 -1994" Дијалог бр 6, Скопје "Студентски збор" 1994
- Милосавлевски Славко**, "Изборите во Република Македонија 1994" (анализи на "бројките"), Дијалог бр 7, 1994 година, НИО Студентски збор
- Митевски Манчо**, "Скици за некои изборни глобали и детали" Дијалог бр 7, 1994 година, НИО Студентски збор
- Nohlen Dieter**, "Izborna pravo i stranacki sustav", Skolska knjiga, Zagreb, 1992
- Ordeshook C. Peter, Shvetsova V. Olga**, "Ethnic Heterogeneity, Distinct Magnitude, and the Number of Parties", American Journal of Political Science, Volume 38/ Number 1/ February 1994
- Ornstein Norman**, "Улогата на парламентарниот состав во демократското општество", Zbornik o slobodi бр 3, Institute for Contemporary Studies Press
- Popovic Slavoljub**, "Elementi izbornog sistema", "Izbori u uslovima visestranackog sistema", Institut za knminoloska i socioloska istrazivanja, Beograd, 1990
- Rae Douglas W.**, "The Political Consequences of Electoral Laws", New Haven and London, Yale University Press, 1971
- Ramet, Sabrina Petra**, "Adaptation and Transformation in Communist and Post-Communist Systems", Westview Press, Oxford, 1992
- Riker H. William**, "Duverger's Law Revisited", "Electoral Laws and Their Political Consequences" Edited by Bernard Grofman and Arend Lijphart, Agathon Press Inc. New York, 1986
- Rose Richard**, "Choosing an Electoral System", Bernard Grofman and Arend Lijphart, Issues and Alternatives, American Political Parties and Elections, Praeger Publishers, 1984
- Sartori Giovanni**, "The Influence of Electoral Systems: Faulty Laws or Faulty Method?" "Electoral Laws and Their Political Consequences" Edited by Bernard Grofman and Arend Lijphart, Agathon Press Inc. New York, 1986
- Taagepera Rein and Matthew Soberg Shugart**, "Designing Electoral Systems" Electoral Studies Vol 8, 1979
- Taagepera Rein**, "The Size of National Assemblies", Social Science Research, No1/ 1972

